

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

**Možnosti prevence útěku z Dětského domova
se školou Chrudim**

Bakalářská práce

Autor: Stanislava Černá

Studijní program: Sociální politika a sociální práce – B6731

Studijní obor: Sociální a charitativní práce K-CHAB

Forma studia: kombinovaná

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Hradec Králové

2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Stanislava Černá
Studium: U147
Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Název bakalářské práce: **Možnosti prevence útěku dětí z Dětského domova se školou Chrudim**

Název bakalářské práce AJ: Options of preventing the escape of children from the Children's Home with School Chrudim

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Závěrečná práce se bude zabývat analýzou útěků z dětského domova se školou a studiem dokumentů zabývajících se tématem nařízené ústavní výchovy. Bude zjišťovat možnosti působící jako prevence útěku z ústavního zařízení. V práci bude použita kvalitativní forma výzkumu.

BERG, Insoo Kim. Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení. Praha: Portál, 2013. MATOUŠEK, Oldřich. Ústavní péče. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Praha: Portál, 2008.

Garantující pracoviště: Katedra sociální práce a sociální politiky,
Ústav sociální práce

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Oponent: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 4. 12. 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce PhDr. Daniely Květenské, Ph.D. a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Orli dne

Stanislava Černá

Abstrakt

ČERNÁ, Stanislava. *Možnosti prevence útěku z Dětského domova se školou Chrudim*. Hradec Králové, 2017. 53 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Bakalářská práce se zabývá možnostmi prevence útěků z Dětského domova se školou Chrudim. Jejím cílem je nalezení takových opatření nebo postupů, která mohou zamezit, případně omezit počet útěků ze zařízení ústavní výchovy.

V teoretické části práce jsou uvedeny základní definice pojmů spojených s dítětem, jeho psychickým vývojem a možným narušením zdravého vývoje. Dále je definován pojem útěk a možná rizika, která z něho vyplývají. V závěru jsou představeny přístupy k řešení útěků z pohledu sociální práce, pedagogiky a psychologie.

Metodická část práce na základě kvalitativního výzkumu hledá odpověď na to, zda a jakým způsobem je možné v kontextu sociální práce snížit počet útěků. Předkládá opatření, která mohou mít významný vliv na faktory ovlivňující dítě při jeho rozhodování.

Klíčová slova: dítě, rodina, ústavní výchova, útěk, riziko, prevence, podpora rodiny

Abstract

ČERNÁ, Stanislava. *Options of preventing the escape of children from the Children's Home with School Chrudim*. Hradec Králové, 2017. 53 p Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové. Leader of the Bachelor Degree Thesis: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

This thesis deals with the possibilities of prevention escapes from the children's home with school Chrudim. Its aim is to find measures or courses of action which may prevent or limit the number of escapes from institutional care.

The theoretical part provides basic definitions associated with a child's mental development and the possible disruption of healthy development. Furthermore, it defines the concept escape and potential risks that arise from escape. In the final part are presented approaches of the solution to escapes from the perspective of social work, education and psychology.

The methodological part of a qualitative research seeks to answer whether and how it is possible in the context of social work reduce the number of escapes. Presents measures that may have a significant effect on the factors influencing a child in decisions.

Keywords: child, family, institutional care, escape, danger, prevention, family support

Obsah

Úvod	8
1 Dítě a jeho vývoj	10
1.1 Dítě.....	10
1.2 Rodina.....	12
1.3 Frustrace, konflikt a deprivace.....	13
1.3.1 Frustrace	14
1.3.2 Konflikt.....	14
1.3.3 Deprivace.....	15
1.4 Poruchy chování, delikvence	17
2 Ústavní a ochranná výchova.....	18
2.1 Ústavní výchova	18
2.2 Zařízení ústavní výchovy.....	19
3 Útěk	21
3.1 Útěk jako řešení	21
3.2 Oznámení útěku	23
3.3 Rizika útěku	24
3.4 Bezdomovectví jako možný důsledek útěku	25
4 Řešení útěků z pohledu pedagogiky, sociální práce a psychologie.....	27
4.1 Útěk a jeho řešení z pohledu pedagogiky	27
4.2 Útěk a jeho řešení z pohledu sociální práce.....	29
4.2.1 Sanace rodiny	29
4.2.2 Případová konference	30
4.3 Útěk a jeho řešení z pohledu psychologie	31
5 Výzkumné cíle.....	34
5.1 Formulace hlavní výzkumné otázky	34

5.2	Formulace dílčích výzkumných otázek	34
5.3	Odůvodnění zvolené výzkumné metody.....	36
5.4	Výzkumný soubor.....	37
6	Analýza získaných dat	41
7	Shrnutí a interpretace analyzovaných dat.....	46
	Závěr.....	49
	Seznam použité literatury	51

Úvod

Útěk z domova je obecně možné považovat za největší ohrožení dítěte a to i v případě útěku ze zařízení ústavní výchovy. U dětí umístěných mimo své přirozené prostředí je útěk signálem nepohody, nespokojenosti, strachu, případně touhy a dalších pocitů, které dítě nutí k rizikovému chování. Je tedy snahou nejen sociálních pracovníků, ale také pedagogů a etopedů hledat příčinu útěků a snažit se útěkům zabránit nebo snížit jejich počet. Sociální práce hraje v prevenci útěků klíčovou roli, protože je styčným bodem mezi zařízením ústavní výchovy a rodinou, která má významný vliv na pocity dítěte a jeho schopnost vyrovnávat se se zátěží. Sociální práce má proto jedinečné postavení v celém systému ústavní a ochranné ústavní výchovy.

Téma možné prevence útěku z dětského domova se školou jsem si vybrala, protože mě oslovilo ihned na začátku studia, kdy jsem si uvědomila, jak nebezpečným fenoménem mezi dětmi útěk je. Považuji ho z hlediska sociální práce za téma málo prozkoumané a na okraji zájmu. Domnívám se, že sociální práce má v tomto směru potenciál, který dosud plně nevyužívá. **Hlavním cílem práce je zmapovat a navrhnout možné postupy, které mohou působit jako prevence útěku z dětského domova.**

Práce se v teoretické části zabývá především dítětem. V první kapitole se zaměří na objasnění pojmu dítě, na jeho psychický vývoj. Sleduje vývoj lidské psychiky od samého počátku a vliv rodiny jako základní sociální jednotky, se kterou se dítě identifikuje a hledá v ní své bezpečné místo. Zároveň hledá právě v rodině počátky potíží a mapuje příčiny, které v konečném důsledku vedou k nařízení ústavní výchovy. Zabývá se duševním vývojem dítěte a možným ohrožením tohoto vývoje v podobě frustrace, stresu a deprivace základních potřeb. V druhé kapitole popisuje různá zařízení, do kterých může být dítě umístěno a zákony, které umístění do ústavní výchovy ošetřují. Poskytuje základní přehled těchto zařízení, jejich funkci a celý postup od návrhu umístění dítěte do ústavní výchovy po jeho realizaci. S umístěním a pobytem v zařízení ústavní výchovy se každé dítě vyrovnává jiným způsobem a jedním z možných přístupů, ke kterému se dítě přikloní právě v době umístění v zařízení, je útěk. Práce ve své třetí kapitole proto mapuje typy útěků, způsob jakým je útěk realizován, oznámen, jaká jsou jeho největší rizika. Útěk samotný je vnímán jako problém, který nemá jednoznačně definované postupy řešení, protože sám o sobě obsahuje mnoho proměnných. Ve čtvrté kapitole se proto práce věnuje možným postupům z pohledu pedagogiky, psychologie a sociální práce, které mají

k dispozici zařízení ústavní výchovy, a které mohou mít pozitivní vliv na snížení počtu úteků.

V metodické části se pak práce zaměřuje na praxi v konkrétním dětském domově. Bude předložena analýza úteků z Dětského domova se školou Chrudim. Hlavní výzkumnou otázkou práce je: „Jaké vlivy působí a jsou příčinou útěku z dětského domova se školou?“ Na základě kvalitativní výzkumné strategie s využitím metody polostrukturovaného rozhovoru budou za pomoci formativního přístupu kvalitativní evaluace stanoveny a navržena možná preventivní opatření, která mohou pomoci dítěti zvládat pobyt v dětském domově se školou a zabránit útekům.

Práce je určena především sociálním pracovníkům a pedagogům, kteří jsou v přímém kontaktu s dětmi a jejich rodinami. Snahou práce je pomoci dětem a jejich rodinám řešit složitou životní situaci, ve které se rodinný systém ocitá po umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy.

1 Dítě a jeho vývoj

Tato kapitola se bude zabývat samotnou definicí pojmu dítě a jeho použitím v této práci. Dále pak bude poskytnut přehled vývojových stupňů, kterými dítě projde na cestě k dospělosti a to především z hlediska psychického vývoje. Seznámíme se v ní s determinanty, které psychický vývoj ovlivňují a mohou ve svých důsledcích vést k poruchám chování a následné delikvenci, což jsou hlavní důvody pro nařízení ústavní výchovy.

1.1 Dítě

V legislativě související s výchovou dětí s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou je používáno především označení dítě, které lépe vystihuje subjekt. Označení je upřednostněno před označením klient, které je standardně používáno v sociálních službách. Najdeme ho i v Zákoně o sociálněprávní ochraně dětí číslo 359/1999 Sb. Pro účely této práce bude tedy použito označení dítě. Podle článku 1. Úmluvy o právech dítěte se pak dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve (OSN, 1989).

Ve vývoji člověka můžeme rozlišit tři navzájem se prolínající oblasti. Je to vývoj biosociální zahrnující především tělesné změny. Vývoj kognitivní pak obsáhne všechny procesy spojené s poznáváním a vývoj psychosociální, který úzce souvisí se socializací (Skorunková, 2011). Čeští autoři Vágnerová (2000), Langmeier a Krejčířová (1998) používají následující členění psychického vývoje dítěte:

- Prenatální období – od početí po narození dítěte
- Novorozenecké období – 1. měsíc
- Kojenecký věk – 1. rok
- Batolecí věk – 1 až 3 roky
- Předškolní věk – 3 až 6 let
- Mladší školní věk – od 6-7 do 8-9 let
- Střední školní věk – od 8-9 do 11-12 let
- Starší školní věk, Pubescence – od 11-12 do 15 let
- Adolescence – 15 až 20 let

Prenatální období začíná početím a končí porodem, hlavním znakem tohoto období je především tělesný vývoj. Nemůže však být opomenut vývoj psychiky, který je spojen s matkou a jejím vztahem k nenarozenému a přesto pro ni zcela konkrétnímu dítěti. Jak vyplývá z některých výzkumů, pro vývoj dítěte je důležité už to, zda bylo od počátku přijímáno pozitivně nebo bylo odmítáno. Děti, které pocházejí z nechtěného těhotenství, vykazují horší školní výsledky a sociální pracovníky jsou jejich matky hodnoceny jako méně mateřské. Samo nechtěné těhotenství představuje nejspíše přitěžující okolnost v životním cyklu dítěte. Samo o sobě nečiní vývoj dítěte patologickým, ale má tendenci přitahovat k sobě řadu dalších problematických činitelů a vytvářet pro dítě problematictější životní situaci, s níž se musí nějak vyrovnávat (Matějček, Langmajer, 1986). Z uvedeného tedy vyplývá, že je velice důležité budovat kvalitní rodičovské postoje, se kterými je úzce spjato plánované rodičovství. Pokud mladí lidé mají zdravé rodičovské postoje, uvědomují si, že pokud má dítě přinášet radost a být milováno, je vhodné, aby bylo radostně očekáváno, narodilo se v optimální době a bylo tedy plánováno.

Novorozenecké období je obdobím adaptace na nové životní podmínky. Dítě vstupuje do sociálních interakcí s blízkými osobami a matkou, se kterou navazuje intimní vztah. Matějček a Langmeier uvádějí, že: *„citový vztah dítěte k matce není primárně navozen tím, že matka je krmí a udržuje v teple, čímž uspokojuje jeho základní biologické potřeby a působí mu příjemnost, ani tím, že je ošetřuje a pomáhá mu od nepříjemností. To podstatné je právě vědomí bezpečí a jistoty, jehož je matka dárce“* (Matějček, Langmeier, 1986 s. 43). Je nutné si uvědomit, že dítě není jakási nepopsaná tabule, ale je pro život velice dobře vybaveno a dá se říci, že je sociálně kompetentní. Láskyplnou péčí, pozorností a komunikací (jak verbální, tak neverbální) s dítětem dochází mezi pečující osobou a novorozencem ke sladění. V kojeneckém věku, kolem 7. měsíce věku, dochází ke spuštění takzvaného specifického citového vztahu k mateřské osobě. Dítě začíná samo sebe vnímat jako oddělenou bytost a začíná vyvíjet aktivity k upoutání pozornosti mateřské nebo pečující osoby. Nové dovednosti se učí takzvaným sociálním učením, k učení tedy stačí běžné podněty, které přicházejí z okolí, navazování očního kontaktu, drobné sociální hry. V batolecím období jsme svědky osamostatňování se dítěte. Zvládá základní sebeobsluhu, učí se oblékat. Samo se pohybuje zpočátku ležením, později přechází v chůzi. Pohyby jsou koordinovanější a dítě objevuje okolní svět. Ve

psychickém vývoji se objevuje slovo „Já“ a jsme svědky takzvaného „prvního vzdoru“. Cílem tohoto období a výchovy je, aby dítě získalo víru ve své schopnosti (Skorunková, 2011).

Předškolní věk je z hlediska psychického vývoje spojený se získáváním odpovědí. Dítě se v tomto věku často ptá a z odpovědí získává obraz světa. Zatím příliš nerozlišuje mezi reálným světem a fantazií. Názor rodičů je dítětem přijímán nekriticky a je tedy zřejmé, že rodič svým přístupem a vyjadřováním se o dítěti pokládá základní kameny zdravého vztahu dítěte ke své osobě a schopnosti realistického sebepojetí. Mladší školní věk je charakterizován vstupem dítěte do školy, kde se setkává se svými vrstevníky a s novými dospělými. Rodiče již nejsou jedinou autoritou v životě dítěte. Dítě se učí navazovat vztahy ve vrstevnické skupině a hledá si svoji sociální roli. Střední školní věk je obdobím navazování hlubších vrstevnických vztahů a to především se stejným pohlavím, protože vývoj obou pohlaví je v tomto období rozdílný a dívčí a chlapecký svět se od sebe vzdaluje. Zajímavý pokus Harlowa popisuje Zdeněk Matějček. Harlow výzkumem opic zjistil, že pro zdravý psychosexuální vývoj je nezbytný kontakt s vrstevnickou skupinou. U dětí, které vyrůstaly v izolaci (například z důvodu nemoci) se v pozdějším věku projeví vážné potíže s navazováním kontaktů s opačným pohlavím a dá se říci, že o takový typ kontaktu nejevily zájem. V tomto období je také patrná touha po péči o zvíře, případně, pokud má dítě mladšího sourozence, rádo se mu věnuje. Rádo „vychovává“. Jsme tedy svědky nácviку rodičovských dovedností, schopnosti o někoho pečovat a věnovat mu čas (Matějček, Langmajer, 1986).

S pubertou přichází období kritického vnímání světa, rodičů a dospělých. Toto období je typické vznikem pevnějších vrstevnických skupin „part“, které spolu sdílejí zážitky a prožitky. Dochází také k pohlavnímu vyžívání a touze po vztahu s opačným pohlavím. Matějček uvádí, že: *„děti, které vyrostly bez lásky, velmi těžko dospívají k otevřenosti a pro neschopnost citové odezvy se nemohou dobře zamilovat a získávat a navazovat hluboká, trvalá přátelství“* (Matějček, Langmajer, 1986, s. 53).

1.2 Rodina

Vývoj lidské psychiky závisí na mnoha faktorech a klíčovou roli v něm hrají rodiče a to především matka. Vztah rodičů k dítěti se vytváří v průběhu života a jeho počátkem není

otěhotnění samo. V každém člověku je zakořeněn způsob, jakým se k dítěti bude chovat, jaké mu bude předávat hodnoty, a jak s ním bude navazovat vztah. Tedy způsob, jak bude dítě vychovávat. Tyto rodičovské postoje vycházejí z dětství a z vlastní zkušenosti s rodiči. Vzniká tak soubor dovedností a návyků, může být akceptován a přijat, případně je snaha se od takových dovedností distancovat a hledat vlastní výchovné postupy.

Není jednoduché odpovědět na otázku, zda je možné oprostít se od vžitých struktur, které jsou hluboce vryty v paměti a podvědomí. V okamžiku krize nebo řešení složité situace jsou pak tyto postupy vytaženy z podvědomí na povrch a použity k jejímu řešení. Podle sociálního psychologa Alberta Bandura má člověk tendenci volit takové způsoby chování, které se naučil pozorováním. Kaufman a Zigler (1987) v souvislosti se zkoumáním mezigeneračního přenosu syndromu CAN (Syndrom týraného, zneužívaného dítěte, jehož závažné formy popsány v Mezinárodní klasifikaci nemocí) uvádějí, že toto riziko je až 30 %. Statisticky ještě méně příznivý je výsledek, který uvádí Oliver (1993), tedy že: *„až jedna třetina dětí, které se staly obětí týrání a zanedbávání, v dospělosti pokračuje v násilí a zanedbávání dětí jako rodiče. Pouze třetina dokáže týrání překonat a v násilném chování nepokračuje. Poslední třetina je zranitelná a ohrožena sociálním stresem. Je tak pravděpodobné, že se v krizové situaci může stát týrajícím nebo zanedbávajícím rodičem.“* Hovoříme tedy o téměř 70% možnosti, kdy se z týraného a zanedbávaného dítěte stává tyran a zanedbávající rodič (Oliver, 1993).

V průběhu výzkumu, který je součástí této práce, přestože to nebylo součástí dotazníku, vyšlo najevo, že rodiče většiny dětí (informantů) pocházejí z podobného prostředí jako dotazované děti. V dětství se potýkali s výchovnými problémy a záškoláctvím. Rodiče některých dětí sami prošli nějakou formou ústavní výchovy.

1.3 Frustrace, konflikt a deprivace

V životě se setkáváme se situacemi, které působí psychickou zátěž, ne vždy mohou být naše potřeby plně uspokojeny. Překonávání takových situací a vyrovnávání se s nimi posouvá náš vývoj vpřed a umožňuje nám duševní růst. Pokud se však míra zátěže subjektivně (na každého jedince mají různé situace různý vliv a přikládá jim jiný význam) zvýší natolik, že se s ní nedokážeme vyrovnat, působí psychické potíže. Jedná se o psychogenní vlivy na vývoj psychiky. Mezi somatogenní vlivy, které působí na vývoj

lidské psychiky, můžeme zahrnout například vážná tělesná nebo smyslová onemocnění. Zároveň dochází k vzájemnému ovlivňování těchto dvou faktorů. Nemoc ovlivňuje naši psychiku a zároveň psychika může vést ke vzniku somatického onemocnění. Mezi základní typy zátěžových situací patří frustrace, konflikt, stres a deprivace (Vágnerová, 1999).

1.3.1 Frustrace

„Frustrace je psychický stav vyvolaný překážkou na cestě k cíli, respektive ohrožení, oddálení nebo znemožnění uspokojit určitou potřebu“ (Hartl, 1994). Jedná se o žádoucí situaci, která člověka motivuje k překonávání překážek a zvládání obtíží. Tím se zvyšuje a zlepšuje jeho frustrační tolerance. Překážky mohou být vnější, například fyzické omezení nebo působení jiné osoby. Mohou být také vnitřní, kdy v dosažení uspokojení brání stud, nebo pocit nedostatečnosti či viny. Cílem výchovy by mělo být dosažení sociálně žádoucích způsobů dosahování cílů a omezení tlaku na bezprostřední uspokojování potřeb. Pokud však frustrace přesahuje určitou subjektivní míru, může se stát vážnou zátěží, která vede k zafixování určitého způsobu chování, které zmírňuje úzkost. Pravděpodobně není ohrožující fixací, pokud jsme si vytvořili obranný mechanismus „raději se na dovolenou moc netěšit“, abychom nebyli zklamaní. Naproti tomu fixace v podobě útěku, ať už skutečného nebo pouze duševního (kdy jakoukoliv snahu dopředu vzdáme), může být v budoucím životě vážným problémem, který nám znemožní pomocí překonávání překážek růst, vzdělávat se a socializovat se (Vágnerová, 1999).

1.3.2 Konflikt

„Konflikt je psychický stav způsobený působením přibližně stejných protikladných sil“ (Hartl, 1994). Jedná se o specifickou formu frustrace. Erikson (2002) představil osm fází psychosociálního vývoje (z nich bude uvedeno 6 období), jejichž podstatou je určitý typ konfliktu. Jedná se o **Období orálně-smyslové**, které probíhá do 1 roku a je charakterizováno konfliktem základní důvěry a základní nedůvěry. Výsledkem konfliktu je naděje. Druhým obdobím je **Období muskulárně-anální** probíhající mezi 1 a 3 roky charakterizuje konflikt mezi autonomií a studem a nejistotou. Výsledkem konfliktů je síla chtění. Třetí období se nazývá **Období pohybově-genitální**, spadá do období mezi 3 a 6

lety. Konflikt probíhá mezi iniciativou a vinou. Výsledkem je směřování k cíli (záměr). **Období latentní** probíhající mezi 6 a 12 rokem je dobou konfliktu pýle a podřízenosti. Výsledkem je kompenzace. **Období adolescence** je situováno mezi 12 a 19 rok života a konflikt probíhá mezi identitou Ega a zmatením rolí. Hlavním tématem je utváření vlastní identity. Jako poslední je zmíněno **Období rané dospělosti**, které spadá do doby mezi 20 a 25 rokem a jde o konflikt mezi intimitou a izolací (osamělostí). Výsledným pocitem je láska.

Překonáním konfliktu získáme schopnost, která nám umožňuje pokračovat v dalším vývoji. Pokud však daný konflikt nepřekonáme, může vzniknout negativní postoj, který může působit jako patogenní činitel (Vágnerová, 1999). Děti umístěné v zařízeních ústavní výchovy jsou ovlivněny prostředím, ve kterém vyrůstají a jejich schopnost zvládat jakékoliv konflikty je snížena. Tento stav může být způsoben právě tím, že v jejich vývoji nebyla některá z výše uvedených fází správně zvládnuta a překonána.

1.3.3 Deprivace

„*Deprivace je strádání, nedostatečné uspokojování základních potřeb*“ (Hartl, 1994). Jedná se o nejzávažnější zátěžový vliv, který může negativně ovlivnit psychiku jedince, respektive celý jeho vývoj. V různém vývojovém období je jedinec zvýšeně citlivý k různému typu deprivace. Například citová deprivace je daleko nebezpečnější v útlém věku než v pozdějším období (Matějček, 1986). Dlouhotrvající deprivace pak může vést k narušení psychického vývoje jedince. Vágnerová (1999) hovoří o: **deprivaci biologických potřeb, senzorické deprivaci v oblasti smyslových potřeb, kognitivní deprivaci v oblasti učení, citové deprivaci, sociální deprivaci.**

Dá se říci, že většina dětí, kterým byla nařízena ústavní nebo ochranná ústavní výchova se ve svém vývoji setkala s nějakým typem deprivace. V případě deprivace v citové oblasti, kdy nedošlo k navázání blízkého citového vztahu s matkou, případně jinou pečující osobou, se mohou objevit velice vážné potíže v navazování vztahů a sebehodnocení v dalších vývojových obdobích a dospělosti. V zátěžových situacích člověk (v případě této práce dítě) používá různé obranné mechanismy. Jedná se o postupy, které v podobné situaci už jednou fungovaly. Cílem obranných mechanismů je navození stability a jistoty. **Rozlišujeme dva typy obranných mechanismů, které jsou fylogeneticky podmíněny, jedná se o únik a útok.** Útok je aktivní obranný

mechanismus a nemusí se jednat jen o útok fyzický vůči zdroji deprivace, útok může být zaměřen proti sobě samému, může se projevit sebepoškozováním a sebeobviňováním. Nebo může naopak vést k takovému chování, které okolí provokuje. Přitahuje tak alespoň negativní pozornost. Únik je opakem a může jít o útěk faktický, kdy dítě před nepříjemnou situací, trestem nebo úkolem skutečně utíká, protože nevidí jiné východisko. Případně jde o změnu postoje k dané situaci nebo o rezignaci na její řešení. Dalším způsobem úniku je zkreslení reality. Způsobem úniku je také změna postoje, může dojít k regresi, identifikaci, substituci a nakonec k rezignaci (Vágnerová, 1999).

Pro tuto práci je zajímavé vyrovnávání se s psychickou deprivací u dětí, které vyrůstají v ústavních zařízeních, jak ho popsal Matějček (1986). Uvádí, že u dětí bylo zřejmé určité citové ochuzení, ale byl rozdílný způsob, jak se se situací vyrovnávaly. První typ nazval „**poměrně dobře přizpůsobený**“ do této skupiny spadalo zhruba 50 % dětí, tyto děti si našly v ústavu „své lidi“, ke kterým se dokázaly upnout a dokázaly tak sytit své psychické potřeby. Po přechodu do běžného života se však i přesto projevuje fakt, že jsou adaptovány pouze na konkrétní prostředí dětského domova. V budoucnu mezi nimi najdeme jak ty, kteří dokáží navázat vyrovnaný citový vztah a stávají se kvalitními rodiči, tak ty, kteří neodolají pokušení, do vztahu vstupují neuváženě a rodičovskou roli nezvládnou. Druhým typem jsou děti „**útlumové**“, jedná se o děti méně intelektově nadané a fyzicky méně aktivní, které mají po přechodu do takzvané „normálních životních podmínek“ vážné potíže v navazování vztahů. Zároveň selhávají v pracovním uplatnění. Jako rodiče se pak často stávají klienty orgánů péče o dítě nebo sociálních služeb. Třetí skupinu označuje Matějček jako „**sociálně hyperaktivní**“, jedná se o inteligentní děti, které potřebují navázat citový vztah s mateřskou osobou. Pokud takový vztah navázat nemohou, začínají navazovat s dospělými vztahy pouze povrchní, bez zábrán a chovají se ke každému s nerozlišenou přítulností. Neznají věrnost, pocit blízkosti. V pozdějším věku pak nejsou schopny navázat hlubší citové vztahy. Stejná depriváční situace se u dalšího typu „**sociální provokace**“ projevuje upoutáváním pozornosti za každou cenu. Tyto děti jsou agresivní a žárlivé na ostatní děti. Vše chtějí pro sebe. Postihuje je nejvíce trestů a omezení, proti kterým se bouří. Pohybují se proto na hranici asociality a jejich perspektiva jako kvalitních partnerů a rodičů je spíše nereálná. Poslední skupina se vyznačuje „**náhradním uspokojením**“ citových potřeb. Tato skupina v sobě nejčastěji skrývá psychopaty. Náhradní uspokojení hledají

v přejídání, v manipulaci s předměty, kterými nahrazují lidi, masturbaci nebo se shlížejí sami v sobě a pěstují nějakou svoji přednost s přesvědčením o své jedinečnosti. V této skupině není možné očekávat obětavou lásku vůči partnerovi nebo dětem (Matějček, 1986).

1.4 Poruchy chování, delikvence

Pokud psychosociální vývoj není vyrovnaný, mohou se u dítěte projevit poruchy chování, případně delikvence – tedy „antisociální jednání“ (Hartl, 1994). Jak uvádějí Matoušek a Matoušková v knize *Delikvence a mládež: „Delikvence je chování. Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná například za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření party, která vyloupí obchod.“* (Matoušek, Matoušková 2011, s. 23)

Můžeme tedy dodat, že faktorů, které ovlivňují dítě a jsou příčinou delikventního chování, je mnoho. Začneme dědičností se všemi poruchami chování, jak je klasifikuje Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů. Jedná se o poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání (F90 – F98) – Jedná se o takové projevy, ve kterých dominuje opakované agresivní asociální nebo vzdorovité chování. Přestože je zlobení přirozeným projevem dítěte, toto chování je mnohem závažnější a má trvalejší ráz, nemůže se tak jednat o jednorázovou situaci (ÚZIS, 2014).

K poruchám chování se pak přidává rodinné prostředí, stabilita či nestabilita výchovných metod. Alkoholismus nebo užívání návykových látek jednoho z rodičů. Projevy domácího násilí a závislosti na tyranovi. Chudoba, nezaměstnanost, mnohpočetné rodiny. Rozvod je také velmi významným faktorem, který působí na vznik delikventního chování. Pokud poruchy chování a delikventní chování přesáhnou určitou míru, může dojít k nařízení ústavní výchovy, kterému se věnuje následující kapitola.

2 Ústavní a ochranná výchova

Druhá kapitola umožňuje nahlédnout do systému ústavní péče v České republice a propojuje tak předchozí kapitolu s následky, které přicházejí v okamžiku, kdy výchova v rodině selhává, dítě je vystaveno frustraci nebo deprivaci, projeví se poruchy chování a rodina na tyto potíže není schopna reagovat takovým způsobem, který by zajistit zdárný vývoj jedince.

2.1 Ústavní výchova

Účelem zařízení ústavní výchovy je zajišťovat péči, kterou standardně zastává rodič případně jiná pečující osoba. Pokud tuto péči rodina nebo pečující osoba zajistit nedokáže nebo nemůže, případně ji nezajišťuje v uspokojivé míře a psychický a fyzický vývoj dítěte je vážně ohrožen, řídí se umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy Zákonem číslo 109/2002 Sb. Jedná se o Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Uvedený zákon říká že: *„Ve školských zařízeních ústavní výchovy musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku“* (Zákon č. 109/2002 Sb.).

O umístění do dětského domova se školou rozhoduje soud na základě návrhu orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). Dítě může být umístěno na základě pravomocného rozhodnutí, případně předběžným opatřením v případě, že je nutná rychlá intervence a umístění v zařízení. Rozhodnutí soudu předchází snaha o řešení situace v rámci rodiny. Pro ilustraci bude použita kazuistika z praxe autorky: Chlapec ve věku 12 let, žák 6. třídy, který do školy dochází nepravidelně, některé hodiny jsou omluveny rodiči, ale až po naléhání školy, případně nejsou omluveny vůbec. Chlapec chodí do školy nepřipraven, školní výsledky jsou podprůměrné, nenosí školní pomůcky. Do hledáčku OSPOD se chlapec dostává v okamžiku, kdy škola upozorní na výchovné potíže a

záškoláctví. OSPOD provede šetření v rodině a zjistí nedostatky v péči o dítě. Chlapec je 1. dítětem z 5 sourozenců, matka je nyní na mateřské dovolené s ročním dítětem, otec je dlouhodobě nezaměstnaný. Péče o chlapce je nedostatečná. Rodina nemá nastavena pravidla, která by musely děti dodržovat. Rodiče často nemají přehled a představu, kde chlapec tráví volný čas. Otec podle svých slov „na kluka nemá nervy a někdy mu jich pár vrazí“. Rodiče si stěžují na chlapcovo odmítavé chování, výchovné problémy. Chlapec odmítá chodit do školy, podle rodičů se „chytí party“. Nerespektuje rodiče jako autoritu. OSPOD proto s rodiči domlouvá pravidelné docházení do místního SVP (Středisko výchovné péče), kde je navržen plán intervence. Z počátku je ze strany rodiny snaha dodržovat domluvené termíny a docházet na domluvené schůzky. Situace se zlepšuje a chlapec znovu chodí pravidelně do školy. Přibližně po dvou měsících dochází k občasnému nedodržení termínu a později rodina přestává do SVP docházet úplně. Z šetření ve škole vyplývá, že se záškoláctví opakuje. Zároveň se přidává verbální agresivita vůči pedagogům a fyzické napadání spolužáků. Při návštěvě rodiny vyplývá z šetření, že otec bývá nyní často pod vlivem návykové látky. OSPOD proto podává návrh na nařízení ústavní výchovy a umístění chlapce do dětského domova se školou. Soud shledá návrh oprávněným.

Uvedená kazuistika popisuje běžnou praxi, kdy je výsledkem umístění dítěte do zařízení. V okamžiku, kdy rozsudek nabyde právní moci, je dítě většinou rodiči převezeno do diagnostického ústavu, případně přímo do dětského domova. V další části budeme seznámeni se zařízeními ústavní výchovy.

2.2 Zařízení ústavní výchovy

Diagnostický ústav je zařízení, kam jsou umístovány děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. Zařízení provede diagnostické vyšetření a na základě získaných výsledků umísťuje děti dále do dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Pobyt je spíše krátkodobý a trvá přibližně 6 až 8 týdnů (Zákon č. 109/2002 Sb.). Diagnostický ústav je zároveň nadřízeným orgánem níže uvedených zařízení.

Dětský domov je určen především pro děti, které se nepotýkají se závažnějšími výchovnými problémy. Standardně jde o děti mezi 3. a 18. rokem života. Dětský domov

zajišťuje výchovnou, vzdělávací a sociální péči a děti navštěvují školy mimo samotný dětský domov (Ibid). Snahou je, aby byly dětské domovy spíše rodinnými komunitami, které poskytují dítěti zázemí a stabilitu a umožní mu navazovat trvalé vztahy.

Dětský domov se školou, do dětských domovů se školou jsou umístěny děti, u kterých se projevují závažné poruchy chování popsané v kapitole Poruchy chování a delikvence. Dále pak poskytují péči dětem, které pro svoji duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Jsou také domovem pro nezletilé matky, které mají samy nařízenou ústavní výchovu (Ibid).

Výchovný ústav je určen pro děti starší 15 let, které se potýkají s vážnými poruchami chování, jsou zařízením, které přímo navazuje na dětské domovy se školou, a jsou zde umístěny děti, kterým ústavní výchova nebyla doposud zrušena, ale již dokončily povinnou školní docházku.

Všechna uvedená zařízení se ve své praxi setkávají s útekami dětí a hledají způsob, jak jim zabránit nebo alespoň omezit jejich počet.

3 Útěk

Útěk u dětí definuje Hartl především „*jako známku tíživé situace nebo psychické nouze*“ (Hartl, 1994). Třetí kapitola nás seznámí blíže s touto formou obranného mechanismus, který je s dětským věkem úzce spjat. Dítě má ze svého pohledu pouze omezené možnosti, jak může svoji životní situaci ovlivnit. Ocitá se v situaci, kdy je jeho „protivník“ v podobě rodiče agresora, ústavního zařízení, soudu a podobně, příliš silný, příliš vzdálený, mocný nebo nepochopitelný. Dítě proto jako řešení své situace volí útěk.

3.1 Útěk jako řešení

Z toho co bylo v předchozích kapitolách uvedeno, můžeme vyvodit, že nařízení ústavní výchovy je v mnoha ohledech stresovou situací. Dá se říci, že na počátku procesu přicházejí děti do zařízení vždy v kontextu kontroly, jak ji popisuje Úlehla (1999). Dítě ze svého pohledu nemá problém a naopak problém mají všichni kolem, především soud, kurátor, někdy rodič. A tento postoj se často nemění ani v průběhu pobytu. Samotný pobyt v zařízení a odebrání z rodiny je ve většině případů příčinou frustrace. Zároveň mnoho dětí v minulosti zažilo některý z výše zmíněných typů deprivace. Dá se proto předpokládat, že psychická stabilita takového dítěte a frustrační odolnost je spíše nízká. Po umístění do zařízení se proto zapojují všechny obranné mechanismy, které má dítě k dispozici. Útěk je jedním z možných řešení složité životní situace, se kterou si dítě neví rady. Jedná se o situaci, kterou dítě nemůže ovlivnit, cítí se vtaženo do jakéhosi soukolí, které se pohybuje bez jeho přičinění. Cítí frustraci a nenachází jiný způsob obrany než únik ze situace. O budoucím osudu dítěte nerozhoduje dítě samo, dokonce ani jeho rodiče, vše je v rukou soudu, který svým rozhodnutím může ukončit, případně prodloužit nařízení ústavní nebo ochranné ústavní výchovy. V představách dítěte s nařízenou ústavní výchovou tak může být útěk jedinou oblastí, o které může rozhodovat samo a to nejen na počátku pobytu, ale i v dalším období. Zároveň většina dětí cítí touhu vrátit se domů a to i přesto, že v zařízení je velice kvalitní sociální vybavenost a zázemí a také nabídka aktivit je velmi pestrá.

Zde je vhodné uvést zjištění ombudsmana: „*Ze studovaných rozhodnutí se 347 z nich týkalo dětí, které měly v době rozhodování o ústavní výchově 12 a více let. Osobně bylo před soudem slyšeno pouze 69 z nich (což je přibližně 20%). Dětem je tak systematicky*

odpíráno právo být slyšeny v řízení, které zásadním způsobem ovlivní jejich další život“ (Ombudsman, 2013, str. 4).

Vanžura (2006) pak rozlišuje několik důvodů k útěku ze zařízení, jedná se o **Adaptační šok** – počet úteků ze zařízení je výrazně vyšší na začátku pobytu. Je to tedy období, kdy je třeba věnovat dítěti zvýšenou individuální péči a pozornost. V Dětském domově se školou Chrudim trvá toto období až měsíc, podle toho jak se dítěti daří přizpůsobit se podmínkám. Autorka osobně se domnívá, že tato doba je příliš dlouhá a to především u dětí, které přicházejí z jiného ústavního zařízení, jako je diagnostický ústav nebo dětský domov. Přesto i z praxe autorky vyplývá, že na počátku pobytu dochází k nejvyššímu počtu úteků. **Vliv kolektivu** – zařízení pro výkon nařízené ústavní výchovy jsou bezpochyby zařízení kolektivní. Kolektiv, jakkoliv má nezpochybnitelné výhody s sebou nese i stejně nezpochybnitelná rizika. Jak uvádí Matoušek (1999) i sebelépe vedená skupina s kvalitním programem má tendenci chovat se jako gang. Stačí proto, aby skupinu dětí začal ovládat manipulativní jedinec se silnou osobností, který dokáže k útěku strhnout i děti, které by jinak o útěku nepřemýšlely nebo by se ho dokonce obávaly. Útěky se častěji vyskytují u dětí nepřizpůsobivých a problémových, které ovlivní i labilnější jedince. Cílem takových úteků je především touha po zážitku, společném prožívání svobody. **Touha po svobodě** – dítě, které zvládlo adaptaci a dokázalo se přizpůsobit podmínkám, může jezdit domů na dovolenky a podobně, přesto cítí velkou touhu po svobodě, zvláště pokud předchozí život byl bez pevného vedení. Z touhy po svobodě se nejčastěji uchylují k útěku jedinci nepřizpůsobiví, kteří se pohybují ve špatné partě a mají zkušenosti s drogou. Výrazný vliv na množství úteků pak má zkušenost s útekem v minulosti. **Strach** – strach z neznámého, strach z toho co dítě čeká. Někteří labilnější jedinci nezvládají změny a volí jako obranný mechanismus právě útěk. Strach může být vyvolán i šikanou případně obavou z výchovného opatření. Mnohdy jde o iracionální představu, jaký trest dítě čeká. **Vliv rodiny** – rodina může působit velmi pozitivně, pokud spolupracuje se zařízením a podporuje dítě v cestě k nápravě. Takové rodiny často dítě přivezou zpět, jestliže se na ně při útěku obrátí. Naopak rodiny, které dítě v nápravě nepodporují a nespolečně pracují, mohou dítě na útěku skrývat a to i před policií. Specifickým případem jsou pak rodiny, které o dítě nejeví zájem, ale to k nim přesto utíká, protože jeho představa o rodině je zidealizovaná. V takových rodinách dítě zažívalo deprivaci a často i týrání. Přesto je touha po přijetí tak silná, že dítě útěku nedokáže odolat.

Specifickým typem útěku je pak „**toulání**“, kdy dítě nemá kam jít, není pevně zakotveno v dětském domově nebo dětském domově se školou. Tyto děti nemají rodinu a místo, které by mohly navštěvovat. Útěk se tak stává jediným únikem (Vágnerová, 1997).

Honza Kaňák z Linky bezpečí se v pořadu Diagnóza F pro rádio Wave vyjádřil k útekům z ústavních zařízení takto: „*Standardně nás na lince bezpečí s tématem útěku z domova kontaktuje stejný počet chlapců jako dívek, pouze v případech útěku z ústavního zařízení je počet dívek vyšší, tedy 65 % oproti chlapcům. Důvody tohoto rozdílu neznáme. Příčinou útěku ze zařízení je většinou nastavení systému v zařízení, který úplně nefunguje, nebo dítěti nesedí. Může také jít o šikanování dítěte. Případně má dítě problém se zaměstnancem. Utečou, aby měli větší pocit bezpečí, a pak volají na Linku bezpečí*“ (Kaňák, 2013). I toto vyjádření tak potvrzuje, že útěk je projevem psychické nouze, kterou dítě pociťuje.

3.2 Oznámení útěku

Dítě, které uteče ze zařízení, je bezprostředně po odhalení útěku nahlášeno na Policii ČR osobou, která má dítě na starosti, případně sociální pracovnící. V Dětském domově se školou Chrudim je útěk také ihned zaznamenán do elektronického systému zařízení a zároveň dojde k vytvoření Oznámení o útěku, vytiskne se takzvaný „útěkový list“ viz. příloha č.1. Tento dokument obsahuje osobní informace o dítěti, jako je datum narození a trvalé bydliště, dále aktuální fotografii dítěte a informaci o oblečení, které mělo dítě v době útěku na sobě. Případně jsou uvedena zvláštní znamení (například tetování, stopy po sebepoškození a podobně). V dokumentu je také výrazně uvedena informace, že dítě může být na útěku ohroženo na zdraví a životě. Policie si pak dokument osobně vyzvedne, případně dojde k jeho odeslání e-mailem. V tomto okamžiku začíná pátrání po dítěti. Útěk je dále telefonicky oznámen rodičům dítěte. Je překvapivé, jak často při tomto oznámení nezaznávají ze strany rodičů žádné emoce, pouze dojde k chladnému přijetí oznámení. Následně sociální pracovnice předá informaci o útěku kurátorce (kurátorovi), který má dítě na starosti v rámci OSPOD.

Podle statistik Policie ČR bylo na konci ledna pohřešováno 200 chlapců a 151 dívek ve věku 10 - 18 let. Většina těchto dětí byla na útěku z některého zařízení ústavní výchovy nebo náhradní rodinné péče (Policie ČR, 2017).

3.3 Rizika útěku

Dítě na útěku je vždy bezprostředně ohroženo na životě a zdraví. Samotný útěk vyvolává v dítěti stres a jeho rozhodovací schopnosti jsou do značné míry sníženy. Už snaha o opuštění objektu DDŠ může dítě ohrožovat, protože útěky jsou často realizovány například výskokem z okna. Pokud je dítě přistiženo při takovém pokusu, vždy je volena cesta rozhovoru a přesvědčování dítěte, aby si skok z okna rozmyslelo. Jen část dětí je schopna v tomto stavu nahlédnout skutečná zdravotní rizika, která jsou s výskokem spojena. Nemůžeme také opomenout, že dítě se stává při útěku účastníkem silničního provozu, srážka s automobilem je tak jedním z velkých rizik útěku. Útěk vychází ze slova utíkat a dítě tak skutečně často utíká, nejen přímo ze zařízení, ale ve strachu často vidí osoby nebo věci, které považuje za ohrožující a může se pohybovat velmi neuváženě a nevypočitatelně. Výjimkou není ani přebíhání silnice s velkým provozem, případně pohyb po kolejích. Tyto informace uvádějí děti sami po návratu z útěku a při vyprávění zážitků vychovatelům nebo vrstevníkům.

Dalším rizikem je páchání trestné činnosti, dítě nemá dostatek oblečení ani finančních prostředků, uchyluje se proto k drobným krádežím na balkonech panelových domů v supermarketech a podobně. Zvyšuje se tak tolerance vůči protiprávnímu jednání. Nemůžeme opomenout ani možnost zneužití dítěte. Dítě často oslovuje cizí osoby a zkouší získat cigarety, drobné peníze a podobně. Oslovuje tak zcela neznámé osoby, často ve večerních nebo nočních hodinách. Pro případného agresora je tedy snadné dítě nalákat na nocleh, stravu, případně poskytnutí návykových látek. Pobyt na útěku je také jednou z cest k prostituci. Jak uvádí Vaníčková (2007, s. 77), „v pouliční prostituci se pohybují dívky na útěku z domova nebo výchovných ústavů, jsou mezi nimi i nezletilé dívky. Dívky na ulici nabízejí rychlý, laciný a anonymní sex. Přestože většinou praktikují chráněný pohlavní styk, někdy se neubrání agresí zákazníka, který požaduje sex bez ochrany, a proto jsou zdrojem i objektem pohlavně přenosných chorob“ (Vaníčková, 2007, s. 77). Nehovoříme však o riziku pouze pro dívky, ale také pro mladé chlapce na útěku.

3.4 Bezdomovectví jako možný důsledek útěku

Při řešení útěků z dětského domova nemůžeme opomenout možnost rizika budoucího bezdomovectví. Podle mezinárodní organizace FAENSTA¹, „existuje několik cest k bezdomovectví. Důvody mohou být individuální (osobnostní): rozpad vztahu, nemoc, závislost, vystěhování, fyzické násilí. Vnější faktory mohou být systémové: špatný přístup k cenově dostupnému bydlení, nezaměstnanost, nejisté zaměstnání, diskriminace, stigmatizace a další. Mohou být také institucionální: propuštění z institucí jako jsou věznice, dětské domovy, léčebny (FAENSTA, 2015)“. Vidíme tedy, že pobyt ve výchovném zařízení je jedním z podstatných činitelů, kteří se na vzniku bezdomovectví podílejí. Dítě po odchodu z dětského domova sice dostává přímo od zařízení jakýsi počáteční kapitál a pracovníci zařízení s ním dlouho dopředu nacvičují kompetence pro samostatný život. Přesto výrazná část (asi 20 %) mladých bezdomovců strávila určitou část svého života v dětském domově, případně v náhradní rodinné péči. Mnoho především mladých bezdomovců popisuje své dětství jako komplikované. Podle vyjádření mladých bezdomovců vykazovalo jejich rodinné zázemí známky nestability způsobené například duševní chorobou nebo závislostí na drogách, případně alkoholu jednoho z rodičů. Velká část této skupiny byla také v dětství vystavena fyzickému násilí, případně zneužívání (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013).

Jelikož bezdomovectví je úzce spojeno s problematickým navazováním vztahů jak přátelských tak partnerských, není překvapením, že se s potížemi v komunikaci s okolím mladí bezdomovci potýkali už v dětském věku. Vztahy mezi vrstevníky byly ovlivněny jak samotnou osobností jedince, tak především výchovou v rodině, kdy nestabilní rodinné zázemí neumožní dítěti získat patřičné dovednosti a komunikační schopnosti, které by mu umožnily navazovat kvalitní přátelské vztahy s vrstevníky. Vrstevnická skupina vyžaduje schopnost sociální adaptace, přizpůsobení se kolektivu a schopnost řešit konflikty. Většina bezdomovců tak přiznává, že už v dětském věku měli s tímto přizpůsobením potíže. Konflikty řešili často fyzickými útoky a ve skupině si tak sice získali respekt, nikoliv však oblibu. Problematické bylo pro mladé bezdomovce také respektování autority učitele, vychovatele, případně adoptivních rodičů nebo pěstounů.

---

¹ The European Federation of National Organisations working with the Homeless

Tyto potíže se později projevily v přístupu k práci, pracovním povinnostem a dalším autoritám (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013 s. 52).

Dá se tedy říci, že dítě s nařízenou ústavní výchovou je potenciálně ohroženo bezdomovectvím více než jiné děti. Ze spisové dokumentace dětí v Dětském domově se školou Chrudim vyplývá, že potíže, které dítě má, mají často svůj původ právě v nejistotě, která působí konflikty s vrstevníky. K řešení konfliktů dítě využívá fyzickou a verbální agresi, která je příčinou výchovných potíží ve škole a následného záškoláctví, které může později vyústit v nařízení ústavní výchovy. Případně se dítě setkává s šikanou nebo se cítí být šikanováno, mnohdy pak situaci řeší právě únikem ze situace, přestane chodit do školy nebo užívá návykové látky, což může být později důvodem nařízení ústavní výchovy.

Dítě, které jako řešení své situace v Dětském domově se školou používá útěk, se vlastně na malou chvíli stává osobou bez domova a bez přístřeší. Na útěku se učí, jak na ulici přežít, jak si opařit jídlo, jak si najít bezpečné místo na noc. Je tedy pravděpodobné (přestože nebyla nalezena žádná studie, která by toto tvrzení přímo potvrzovala), že pokud se po opuštění ústavu dostává mladý muž či žena do postavení osoby bez domova, není to pro ně situace nová, naopak je to pro ně něco známého, co už zažili a dokázali překonat. Mohou tedy tuto roli snadněji přijmout a rezignovat na jiné způsoby řešení své sociální situace.

4 Řešení útěků z pohledu pedagogiky, sociální práce a psychologie

Útěk z dětského domova je problémovým chováním. Je proto třeba k němu jako k problému přistupovat a hledat efektivní řešení. Řešení budou v této kapitole hledána z pohledu pedagogiky, sociální práce a psychologie, kdy každé z uvedených odvětví má své postupy, možnosti a kompetence. V některých svých formách, například v případech opakujícího se skupinového útěku, kdy je hlavním motivátorem jedinec, který strhne celou skupinu dětí, může jít o tak závažnou situaci, která vyžaduje radikální postupy, jako je přemístění problémového dítěte do jiného zařízení, čímž dojde ke změně dynamiky ve skupině. V této práci však bude věnována pozornost především útěkům individuálním, kdy dítě útekem řeší nějakou svoji osobní situaci, jak bylo popsáno v kapitole Útěk jako řešení.

4.1 Útěk a jeho řešení z pohledu pedagogiky

V zařízeních jakými jsou dětské domovy se školou a výchovné ústavy, pracují pedagogičtí pracovníci, kteří jsou vzděláni v oboru Speciální či sociální pedagogika. Požadavky na jejich vzdělání jsou definovány Zákonem o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů č. 563/2004 Sb. V zařízeních tak pracují odborníci, kteří se na dítě zaměřují s ohledem na jeho individuální potřeby. V jistém smyslu je nevýhodou, že tato zařízení jsou kolektivní a dítě je tak jedním z mnoha obyvatel domova. Snahou zařízení je proto vytváření malých skupin (maximálně 8 dětí) rodinného typu. Kdy každá tato skupina má svůj soukromý prostor, děti mají své soukromí v pokojích a ke skupině jsou přiděleni stálí vychovatelé. Tento přístup poskytuje dítěti možnost navázat bližší vztah s dětmi ve skupině, prostřednictvím společných aktivit a zážitků, které se skupinou prožívá. Zároveň umožňuje stabilní složení vychovatelů možnost navázat blízký vztah k dospělému a v nejlepším případě si najít „svého člověka“, jak uvádí Matějček. Dítě, které dokáže přijmout vztah a je k dětskému domovu nějakým způsobem navázáno, utíká méně často. Cítí se v bezpečí a řešení svých potíží hledá v rámci zařízení například u vrstevníků nebo blízkých dospělých.

Především navazování vztahů s dospělými je jednou z problematických oblastí, která klade na vychovatele a další pedagogické pracovníky obrovské nároky. Vychovatel je

z počátku dítětem přijímán jako osoba, která ho hlídá, něco mu přikazuje a zahrnuje ho úkoly. Z hlediska Úlehly se tedy jedná o jednoznačný kontext kontroly.

Dítě většinou není z domácího prostředí zvyklé plnit jakékoliv povinnosti, případně je naopak unaveno množstvím požadavků, které musí v rodině zastávat v případě, že rodiče svoji rodičovskou úlohu nezvládají. V mnoha případech byly děti v rodině vystaveny hrubému domácímu násilí a jejich vztah k dospělým osobám je tak výrazně narušen. Získat si důvěru dítěte, přesvědčit ho o prospěšnosti nastavených pravidel v zařízení, a pokud možno nabídnout kvalitní citovou vazbu, je skutečně nelehký úkol.

Pedagogická práce tedy spočívá především v poskytnutí kvalitního vzoru a zároveň schopnosti nastavit a udržet pravidla, v rámci kterých může dítě fungovat. Podstatou je vytvořit pro dítě bezpečný prostor. Toto jsou základní kameny, které mohou dítěti zabránit v útěku. Pokud k útěku dojde, zajišťují také vysokou pravděpodobnost, že se dítě do zařízení dokáže samo vrátit.

Dá se říci, že v dětském domově se školou je vychovatel osobou, která tráví s dítětem nejvíce času a nejlépe ho zná. Má tedy zároveň největší prostor na dítě působit. Hlavním nástrojem je komunikace s dítětem a individuální přístup. Vychovatel dítěti poskytuje nabídku smysluplné činnosti, umožňuje mu podílet se na programu, který v zařízení bude probíhat a prostřednictvím běžných činností spojených s chodem domácnosti mu umožňuje získat a prohlubovat kompetence nezbytné pro budoucí život.

V případě útěku pak vychovatel navrhuje výchovné opatření v souladu se Zákonem číslo 109/2002 Sb. (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů). *„Za prokázané porušení povinností může být dítěti sníženo kapesné, omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení, odňata možnost účastnit se atraktivní činnosti či akce nebo zakázány návštěvy, s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu, osob blízkých a oprávněných zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí, a to na dobu nejdéle 30 dnů v období následujících 3 měsíců“.*

V praxi je nejčastěji využíváno omezení trávení volného času mimo zařízení a odnětí možnosti účastnit se atraktivní činnosti nebo akce, což je například sledování televize, hraní her na PC nebo návštěva kina.

4.2 Útěk a jeho řešení z pohledu sociální práce

V ústavních zařízeních je klíčovou osobou zařízení sociální pracovník, který je jakýmsi styčným bodem mezi světem venku a uvnitř. Sociální pracovník komunikuje s rodiči, kurátory, OSPODem, soudy, s neziskovými organizacemi a podobně. Cílem všech zúčastněných, počínaje soudem a konče dítětem, je návrat dítěte do rodiny (pokud se nejedná o afunkční rodinné prostředí, které dítě ohrožuje). *„Styk s rodinou hraje téměř za všech okolností klíčovou roli v zajištění pohody dítěte a může usnadnit sloučení rodiny“* (Kuchařová & kol., 2011, str. 21). Právě propojení rodiny, zachování vztahu a posilování kompetencí rodiny, je hlavním úkolem sociální práce. Dalším úkolem je, v případě kdy se dítě do původní rodiny vrátit nemůže, nabídnout mu nové vazby v podobě spolupráce s neziskovými organizacemi, které dítěti mohou poskytnout náhradní vztahovou síť.

Zachování a prohloubení rodinných vztahů je silnou motivací pro dítě, aby dokázalo lépe zvládat pobyt v ústavním zařízení a nevolilo jako řešení své situace útěk. Velice přínosná pro prevenci útěku je podpora rodiny a její spolupráce se zařízením. Úkolem sociální práce je tedy udržování dobrých vztahů.

4.2.1 Sanace rodiny

Hlavní metodou používanou v České republice v rámci pomoci rodinám je sanace rodiny. Tato metoda je upravena novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (rozsáhlá novela č. 134/2006 Sb.) a Zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.

„Sanace (latinsky vyléčení nebo uzdravení) jsou postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, příp. kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. Práce s rodinou může mít formu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo někomu z rodiny v domácím či jiném prostředí, služby poskytované rodinám (např. Docházka dětí do specializovaných denních center, přípravné vzdělávání dětí před vstupem do školy, docházka do mateřských a rodinných center“ (Matoušek, 2003, str. 196). Pokud již dojde k odebrání dítěte z rodiny a pro vážné výchovné potíže je nařízena ústavní nebo ochranná ústavní výchova je sanace rodiny ztížena, není však nemožná. Sanace rodiny je v takové situaci úzce propojena přímo se zařízením, ve kterém je dítě

umístěno. Nejedná se o zcela běžný postup a často umístěním dítěte do zařízení jakákoliv práce s rodinou končí.

V rámci sanace rodiny je sestaven multidisciplinární tým s jasným koordinátorem. Členem tohoto týmu je vždy pracovník sociálně-právní ochrany dětí, pracovník centra pro sanaci rodiny, pracovník zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo pro děti, které vyžadují okamžitou pomoc, je-li dítě aktuálně umístěné mimo rodinu, a další odborníci, kteří pracují s dítětem nebo celou rodinou (například dětský lékař, psycholog, učitel, dětský pedagog, soudce). Předem jsou domluvena pravidla a každý člen týmu včetně rodiny zná svoji roli a úkoly. Rodiče a dítě vědí, že jsou zařazeni do programu sanace rodiny. Na sestavení sanačního plánu se podíleli a souhlasí s ním. V rámci setkání rodiny a odborníků je sestaven sanační plán, který definuje cílový stav situace rodiny, ke kterému sanační kroky směřují. Určuje časový úsek předběžně stanovený pro naplnění cílového stavu. A stanoví také minimální dobu, po které budou vyhodnoceny dílčí kroky. Rodiče i dítě všem krokům rozumějí a souhlasí s nimi (Bechyňová, Konvičková, 2011, str. 19). Nejčastěji jsou tyto kroky nastaveny v rámci případové konference, která je popsána v další kapitole.

4.2.2 Případová konference

Je jedním z klíčových nástrojů sanace rodiny, který je využíván také v případech, kdy je dítě umístěno v ústavním zařízení. Jedná se o setkání rodičů, dětí a multidisciplinárního týmu odborníků. Výstupem je individuální plán sanace rodiny. Pro ilustraci bude uveden příklad z praxe autorky: „Chlapec 14 let umístěn v Dětském domově se školou z důvodu zanedbávání školní docházky a konzumace návykových látek. Chlapec je v zařízení nyní 10 měsíců. Případovou konferenci svolává sociální pracovnice DDŠ, účastníky jsou matka, otec, chlapec, etoped, sociální pracovnice, kurátor (OSPOD), klíčový pracovník dítěte v DDŠ a vychovatel. Cílem konference je zhodnocení pobytu v DDŠ a nastavení kroků, které umožní návrat dítěte do rodiny nejprve na prodlouženou dovolenku s výhledem na zrušení ústavní výchovy.“

Případová konference zapojuje do řešení situace celou rodinu, která nejlépe zná své potíže a může tak za pomoci odborníků najít nejlepší cestu k řešení potíží. Tým odborníků zde není jako mentor, který rodině radí, jak situaci řešit. Naopak se snaží rodinu motivovat,

aby sama hledala své zdroje, sama definovala, jaké potřeby dítěte případně jiných členů rodiny je třeba uspokojovat a jakým způsobem (Bechyňová, Konvičková, 2011, str. 19).

Z mnoha výzkumů a také z praxe v DDŠ Chrudim vyplývá, že tyto rodiny se s takovou situací potýkají již nekolikátou generací. Naučené vzorce chování jsou přenášeny a aplikovány v rodinách nových a rodina není sama, bez pomoci podporujícího okolí, schopna tuto situaci změnit.

Mulheir, Browne a kol. (2007, s. 21) konstatují: „že mnoho dětí v ústavních zařízeních by se mohlo vrátit domů, pokud by jejich rodinám byla poskytnuta dodatečná podpora a v místě bydliště by bylo zajištěno speciální vzdělávání. Dá se říci, že rodiny nemají v domácím prostředí žádnou podporu pro plnění domluvených cílů, které jsou navrženy v rámci případové konference. A jejich schopnost iniciovat trvalou změnu, která by zlepšila rodinnou situaci, je omezena. Pokusy o změnu jsou tak provázeny neúspěchem, který mnohdy způsobuje rezignaci.“

V tomto směru vidím výrazné možnosti sociálních pracovníků a pracovníků v zařízeních ústavní výchovy. Jejich možnou roli vidím ve funkci koordinátora, spolupracujícího s organizacemi v místě bydliště a s OSPOD, který bude zaštiťovat formu a především obsah pomoci rodině.

4.3 Útěk a jeho řešení z pohledu psychologie

Většina zařízení ústavní výchovy využívá ve své práci psychology a etopedy, kteří mohou být buď přímo pracovníky daného zařízení, nebo jde o externí spolupracovníky. Zároveň jsou využívány služby terapeutů v neziskových organizacích, které spolupracují se zařízeními na lokální úrovni. Dětský domov se školou Chrudim má v tuto chvíli dva etopedy, kteří jsou přímo zaměstnanci zařízení. Zároveň spolupracuje s neziskovou organizací Don Bosco² a Centrum J. J. Pestalozziho, kam některé děti docházejí na individuální terapii.

V Dětském domově se školou Chrudim jsou pod vedením etopedů využívány a vytvářeny Individuální plány pomoci. Jedná se o dokumenty, které vytváří s dítětem jeho klíčový pracovník (osoba, která je pro dítě v domově osobou blízkou, a která pracuje s dítětem na

---

² Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco

blížejším vztahu). Klíčový pracovník společně s etopedem a dítětem stanoví cíle a časový rámec, ve kterém bude cílů dosahováno a kdo bude s dítětem na těchto cílech pracovat.

Dítě se tak přímo podílí na pomoci sobě samému, učí se poznávat své silné a slabé stránky, posilovat svoje kompetence a definovat své potřeby. Právě sebepoznání je účinným prostředkem prevence úteků. Sebepoznání umožňuje dítěti odhalit příčinu své potřeby utíkat a toto poznání může vést k lepšímu zvládnání frustrace, která je častou příčinou úteků. Jak uvádí Berg, velké problémy někdy mají malá a jednoduchá řešení, často přehlídíme ta nejzřejmější, takže zbývají ta složitě komplikovaná. Je nutné, aby cíle, které pomáháte stanovit, byly reálné a dostupné a vycházely z daných podmínek. Dítě potřebuje více úspěchů, nikoli selhání, aby dosáhlo vnitřní síly (Berg, 2013). Individuální plány pomoci jsou proto vytvářeny přibližně na dobu tří měsíců. Cíle jsou navrženy tak, aby po jejich splnění dítě cítilo úspěch.

Jednou z terapeutických metod využívaných při práci s dětmi, které mají výchovné problémy je muzikoterapie. Definice muzikoterapie podle AMTA³ jak ji uvádí Zeleiová zní: *„Muzikoterapie je použití hudby k terapeutickým cílům: znovuoobnovení, udržení a zlepšení mentálního a fyzického zdraví. Je to systematická aplikace hudby řízená terapeutem v terapeutickém prostředí tak, aby se dosáhlo kýžené změny v chování. Hudba pomáhá jedinci v rozvíjení jeho celkového potenciálu a přispívá k jeho větší sociální přizpůsobivosti. Muzikoterapie je plánovitě a kontrolovaně použití hudby k terapeutickým účelům s dětmi, mládeží a dospělými se zvláštními potřebami na základě sociálních, emocionálních, fyzických nebo duševních omezení. Při formulaci léčebných a tréninkových cílů se oslovují čtyři funkční oblasti: sociální, psychologická, fyzická a intelektuální“* (Zeleinová, 2017, str. 28). Metoda je dětem příjemná, často o těchto sezeních hovoří a rády se jich účastní.

Často využívaným typem terapie v dětských domovech je také canisterapie. Canisterapie je forma psychoterapie. *„Zabývá se uplatněním psů v psychoterapii dospělých, dětí, seniorů, lidí tělesně i mentálně postižených, epileptiků a vězňů. Canisterapie je označení způsobu terapie, při níž dochází k působení psa na člověka. Je jednou z forem zooterapie, která používá obecně zvířat k různým formám terapeutického kontaktu s člověkem“* (Pipeková, Vítková 2001). Domnívám se, že vybudování jakéhokoliv kvalitního vztahu

---

³ American Music Therapy Association

vede k zakotvení a nalezení jistoty. Také vztah se zvířetem může být jednou z forem jak pomáhat ke zkvalitnění a zlepšení vztahů dětí v dětských domovech.

Teoretická část se dívala na útěk z širokého úhlu pohledu a pokusila se nastínit osobnostní, vývojové a systémové příčiny, které vedou k poruchám v chování, záškoláctví a experimentování s návykovými látkami, jež jsou nejčastější příčinou nařízení ústavní výchovy. Jejím cílem bylo poskytnout co nejširší perspektivu, která umožňuje podívat se na útěk nejen z pohledu dětí, ale také rodičů, pedagogů, psychologů a také sociálních pracovníků. Útěk není pouze problémem dítěte, které nezvládá svoji situaci, ale je úzce spjato s rodičovskými dovednostmi, kvalitou rodinného prostředí a citových vazeb. Ve výzkumné části práce se proto pokusíme prostřednictvím analýzy odpovědí dětí umístěných v Dětském domově se školou najít postup, který by pomohl dětem, jejich rodinám a pracovníkům výchovných zařízení zvládat pobyt v zařízení ústavní výchovy bezpečně a pokud možno bez tak rizikového chování, jakým je útěk

5 Výzkumné cíle

V teoretické části byla nastíněna rizika, která jsou spojena s útekem. Výzkumná část práce se prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s dětmi v Dětském domově se školou Chrudim pokusí zmapovat a definovat příčiny a vlivy, které jsou motivací k útěku ze zařízení. Hlavním cílem práce pak je na základě zmapování příčin útěků navrhnout možné postupy, především v kontextu sociální práce, které mohou působit jako prevence útěku z Dětského domova se školou Chrudim a případně dalších zařízení podobného typu.

5.1 Formulace hlavní výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka si klade za cíl zjistit, jaké vlivy působí a jsou příčinou útěku dětí z dětského domova se školou.

5.2 Formulace dílčích výzkumných otázek

Při přípravě výzkumné části této práce byly definovány pouze čtyři dílčí výzkumné otázky, při rozhovorech však vyplynulo na povrch téma rodiny a jejího vlivu na útěk. Došlo proto ke stanovení páté výzkumné otázky, která rozhovory doplnila.

Dílčí výzkumná otázka **DVO 1** zní: Jaké jsou důvody (subjektivní i objektivní), které vedou dítě k útěku?

Dílčí výzkumná otázka **DVO 2** zní: Co dítěti pomáhá, aby neuteklo a zůstalo v zařízení?

Dílčí výzkumná otázka **DVO 3** zní: Kam dítě na útěku míří, má nějaký cíl?

Dílčí výzkumná otázka **DVO 4** zní: Co by dítěti z jeho pohledu pomohlo, aby neuteklo?

Dílčí výzkumná otázka **DVO 5** zní: Jakou roli hraje při útěcích rodina a rodinné prostředí?

Tabulka 1: Transformační tabulka

Hlavní výzkumný cíl: Zmapovat a navrhnout možné postupy, které mohou působit jako prevence útěků z dětského domova.		
Hlavní výzkumná otázka (HVO)	Dílčí výzkumné otázky (DVO)	Tazatelské otázky (TO)
HVO - Jaké vlivy působí a jsou příčinou útěku z dětského domova se školou?	DVO 1 - Jaké jsou důvody útěku? Jaké jsou důvody (subjektivní i objektivní), které vedou dítě k útěku?	TO 1 - Z jakého důvodu utíkáš?
		TO 2 - Kdy začneš myslet na to, že utečeš?
		TO 3 - Jak často myslíš na útěk?
	DVO 2 - Co dítěti pomáhá, aby neuteklo a zůstalo v zařízení??	TO 4 - Stane se někdy, že myslíš na útěk, ale neutečeš?
		TO 5 - Co ti pomáhá zůstat v DDŠ a neutéct?
	DVO 3 - Kam dítě na útěku míří, má nějaký cíl?	TO 6 - Kam utíkáš? Máš nějaký cíl (místo, člověka, věc...)?
		TO 7 - Chtěl/a bys utéct na nějaké konkrétní místo, ale nejde to?
		TO 8 - Je nějaké místo, kde bys chtěl/a právě teď být?
	DVO 4 - Co by dítěti z jeho pohledu pomohlo, aby neuteklo?	TO 9 - Co bys mohl/a udělat, nebo co děláš, abys nemusel/a utíkat?
		TO 10 - Co by mohlo udělat DDŠ, nebo dělá, abys nemusel/a utíkat?
	DVO 5 - Jakou roli hraje rodina nebo osoby blízké v procesu rozhodování, zda dítě uteče nebo zůstane v zařízení?	TO 11 - Máš někoho blízkého, na koho myslíš, než utečeš?
		TO 12 - Myslíš, že je utíkání nebezpečné a že se o tebe někdo může bát?

5.3 Odůvodnění zvolené výzkumné metody

Před zahájením samotného výzkumného šetření byly nastudovány základní anamnestické údaje ze spisů dětí, což umožnilo nejen získání informací o rodinném prostředí dětí, ale především usnadnilo volbu výzkumné metody. V metodické části této bakalářské práce bude použita metoda kvalitativního výzkumu. Jak uvádí Švaříček a Šedová (2007), jedná se o proces zkoumání jevů a problémů v přirozeném prostředí. Cílem je získání celistvého obrazu, který je podložen hloubkovými daty a specifickým vztahem mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem zkoumajícího je pomocí různých metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu. Podstatou kvalitativního výzkumu je tedy také podle Štěcha (2016) umět naslouchat, motivovat informátory k zamyšlení se nad daným tématem. Důležitá je znalost tématu na straně tazatele. Abychom získali možnost nahlédnout situaci očima informátora.

Pro výzkumné šetření byla využita technika interview. *„Interview je výzkumnou metodou, která umožňuje zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů. U interview můžeme sledovat i některé vnější reakce respondenta a podle nich potom pohotově usměrňovat další průběh kladení otázek.“* (Gavora, 2000, s.110) Nejvhodnější metodou pro získání relevantních dat byla vybrána nejčastější metoda interview a to polostrukturovaný rozhovor, který umožňoval nejen klást již připravené otázky, ale doplňovat je otázkami, které vyplývají přímo ze samotného rozhovoru.

Tato metoda výzkumu se ukázala jako velmi vhodná právě ve výzkumu, kde jsou hlavními informátory děti. Polostrukturované rozhovory jim dávaly možnost odpovídat na otázky otevřeně a neztratit se v přemýšlení nad daným tématem. Zároveň jim jasně daný rámec rozhovoru nabídl možnost zamyslet se nad vlastním pohledem na útek a to nejen ze svého pohledu, ale také z pohledu blízkých osob.

Samotné polostrukturované rozhovory probíhaly přímo v Dětském domově se školou Chrudim. Odehrávaly se vždy v době, kdy probíhala řízená pedagogická činnost, aby děti neměly pocit, že je jim ubíráno jejich osobní volno. Individuální rozhovor probíhal po předchozím souhlasu dítěte v komunitní místnosti, aby dítě nebylo při rozhovoru rušeno ostatními dětmi a zároveň zažívalo pocit bezpečí a soukromí. Jako výzkumník jsem se při rozhovorech situovala do role osoby zasvěcené, jak ji definuje Švaříček a Šedová (2007, s. 76). Protože jsem v zařízení byla opakovaně na praxi a rozhovory probíhaly na konci

mého působení, kdy jsem už se všemi dětmi navázala kontakt a osobně jsem se s nimi znala. Tento přístup se tak jevil jako nejvhodnější.

Pro následnou analýzu dat, kterými byly nahrávky rozhovorů provedené se souhlasem informantů na diktafon, byla zvolena metoda otevřeného kódování. Jedná se o metodu, kdy jsou získané údaje rozebrány a složeny novým způsobem. Byly tak vytvořeny pomyslné nálepky, tedy kategorie vztahující se k výzkumným otázkám. Následně byly získané kódy analyzovány pomocí konstantní komparace (porovnávání). Jednalo se o hledání podobností a rozdílů mezi jednotlivými rozhovory a zároveň porovnávání jednotlivých odpovědí s představami o tom, co je možné (Švaříček, Šedřová, 2007). Použit byl kód 1 - Vazby, kód 2 - Domov, kód 3 - Cíl, kód 4 – Plán, kód 5 – Důvod, kód 6 - místo, kód 7 – Sen, kód 8 – Důvod, kód 9 – Vliv okolí, kód 10 – pravidla.

5.4 Výzkumný soubor

Výzkum probíhal v Dětském domově se školou Chrudim, jedná se o zařízení ústavní výchovy, které je přímo podřízeno Dětskému diagnostickému ústavu Hradec Králové. Dětský domov se školou, středisko výchovné péče a základní škola v Chrudimi je právním subjektem zřízeným MŠMT. Zařízení má dlouholetou historii v místě svého vzniku, v Hrochově Týnci, již od roku 1949. Od 1. 9. 2010 je zařízení přestěhováno do Chrudimi. Zařízení má kapacitu 72 klientů z toho 47 v Chrudimi a 25 na odloučeném pracovišti v obci Přestavlky (Výroční zpráva 2015-16).

Tabulka 2. Statistika útěků

Statistika útěků ve školním roce 2015 - 2016	
Počet útěků	88
Počet dětí podílejících se na útěcích	21
Počet dní na útěku	481
Počet nenávratů z dovolenky	11
Počet dětí podílejících se na nenávratech	6
Počet dní na útěku	77

Zdroj: http://www.dds-chrudim.cz/wp-content/uploads/2011/05/vyrocní-zprava-dds-chrudim-15_16-1.pdf

Pro výběr dětí (informantů) k rozhovorům byla použita nepravděpodobnostní metoda výběru výzkumného souboru, a to konkrétně metoda stratifikovaného záměrného (účelového) výběru vzorku. Jedná se o výběr, kdy je možné soubor rozdělit do jasně odlišitelných vrstev. Podle zvoleného klíče vybíráme stanovený počet zástupců dané vrstvy, mezi kterými pak případně ještě diferencujeme například podle pohlaví. Jak tento způsob popisuje Miovský (2006). Klíčem podle kterého byl výzkumný vzorek vybírán, se stala četnost útěků a období, kdy k útěkům docházelo. Tímto způsobem bylo vybráno celkem **6 dětí** z toho **2 děti (I 1 a 2)**, které utíkají často v průběhu celé doby pobytu v dětském domově se školou. Dále **2 děti (I 3 a 4)**, které utíkaly hlavně na počátku pobytu. A následně **2 děti (I 4 a 5)**, které nemají s útekem zkušenost. Tento výzkumný vzorek umožnil náhled na problematiku útěků z pohledu dětí, pro které je útek běžným způsobem chování, stejně tak dětí, které útek zažily a později se od tohoto způsobu chování odklonily a zároveň i dětí, které nikdy neutekly. Toto složení informantů zajistilo komplexní informace o vlivech, které působí na dítě a jsou příčinou útěků. Pro účely výzkumu a zachování anonymity informantů jsou jednotlivé děti označeny pouze zkratkou **I** (informant) **1 – 6**. Pro přehlednost byla sestavena následující tabulka (viz. Tabulka 3), ve které jsou jednotlivé děti zaznamenány. Bližší charakteristika dětí bude uvedena níže pod tabulkou.

Tabulka 3. Přehled informantů

Přehled dětí (informantů)					
Informant	Pohlaví	Věk	Délka pobytu	Počet útěků	Počet útěků v prvních 3 měsících
I 1	chlapec	15	1 rok 7 měsíců	18	1
I 2	dívka	13	10 měsíců	29	5
I 3	dívka	15	2 roky 9 měsíců	2	2
I 4	chlapec	13	1 rok 1 měsíc	8	5
I 5	chlapec	15	1 rok 10 měsíců	0	0
I 6	dívka	14	1 rok	0	0

I 1 - Důvody umístění v zařízení: Chlapci byla nařízena ústavní výchova z důvodu poruchy chování, která se projevovala sklony k agresivnímu chování, potíže se zvládáním vzteku, a záškoláctvím. **Rodinné prostředí a vazby:** V době umístění do zařízení chlapec přichází z úplné rodiny, matka je na mateřské dovolené a pečuje o mladší sestru. Velmi silnou citovou vazbu pociťuje ke starší sestře, která žije s rodinou ve společné domácnosti. Chlapec jezdí pravidelně domů na víkendy. Rodiče byli pravomocně odsouzeni za ohrožování výchovy, když doma nechali v minulosti chlapce opakovaně bydlet v době, kdy byl na útěku ze zařízení ústavní výchovy. **Matka:** submisivní ovládaná partnerem. S chlapcem má blízký vztah. Syn má matku rád, ale není pro něj výraznou autoritou, nedokáže ji respektovat. **Otec:** projevuje se jako agresor se sklony k násilnému chování především vůči matce. V průběhu pobytu v zařízení otec rodinu opouští. **Chlapec se domnívá, že rodina je pro něj důležitá, ale společného trvalého soužití se obává.**

I 2 - Důvody umístění v zařízení: Poruchy chování, agresivní chování vůči dětem i dospělým. Experimentování s návykovými látkami. **Rodinné prostředí a vazby:** Do věku 9 let vychovávána prarodiči společně se sestrou. Po upozornění na týrání a zanedbávání péče nařízena ústavní výchova, dívka byla společně se sestrou umístěna v dětském domově. Později byla sestra umístěna do pěstounské péče. Následně se výbuchy vzteku stávaly čtenějšími a méně zvladatelnými a soudem došlo nařízení přemístění do dětského domova se školou. **Matka:** drogově závislá, opakovaně ve výkonu trestu, nejeví o dívku zájem. **Otec:** určen až na základě testu DNA nejeví o dívku zájem. **Dívka nadále nemá kontakt se svojí sestrou umístěnou v pěstounské péči, cítí se osamělá a opuštěná.**

I 3 Důvody umístění v zařízení: Záškoláctví, krádeže, experimentování s návykovými látkami. **Rodinné prostředí a vazby:** V kojeneckém věku umístěna do pěstounské péče, s pěstounkou navázala kvalitní citovou vazbu. S pěstounem dochází od počátku puberty k častým konfliktům. Dívka proto nejedí domů, přestože je to možné. Kontakt s pěstounkou probíhá formou návštěv přímo v zařízení. Dále je dívka v kontaktu s biologickou babičkou, kam jezdí na víkendy. **Matka:** psychiatricky nemocná nejeví o dítě zájem. **Otec:** závislý na alkoholu o dívku jeví zájem, ta ale kontakt s otcem spíše odmítá a je tedy sporadický. **Dívka se cítí vykořeněná a nemá pocit jakéhokoliv rodinného zázemí.**

I 4 - Důvody umístění v zařízení: Záškoláctví, experimentování s návykovými látkami. **Rodinné prostředí a vazby:** Chlapec žije ve společné domácnosti s matkou a jejím přítelem, který je upoután na invalidní vozík. Chlapec má k matce silný citový vztah, nerespektuje ji však jako autoritu. Na víkendy jezdí pravidelně domů. **Matka:** dlouhodobě nezaměstnaná, nyní na mateřské dovolené pečuje o mladšího bratra. **Otec:** nejeví o chlapce zájem. **Chlapec vnímá svoji rodinu jako důležité místo ve svém životě. Touží po návratu domů.**

I 5 - Důvody umístění v zařízení: Páchání trestné činnosti – krádež, experimentování s návykovými látkami. **Rodinné prostředí a vazby:** Vyrůstal v úplné rodině, po rozvodu rodičů umístěn do péče otce. Matka založila novou rodinu s novým partnerem, s kterým si chlapec nerozumí. Chlapec v péči otce páchal trestnou činnost společně s otcem. Chlapec má s matkou komplikovaný vztah, na víkendy odjíždí výjimečně, často odjezd sám odmítne. **Matka:** o chlapce se zajímá, ale chlapec nevychází s jejím novým partnerem, vztahy jsou proto komplikované. **Otec:** nyní ve výkonu trestu, nejeví o chlapce zájem, chlapec kontakt odmítá. **Chlapec se cítí spíš odmítaný a netouží po společném trvalém životě doma. Domnívá se, že mu ústavní výchova poskytuje lepší zázemí a pocit jistoty.**

I 6 - Důvody umístění v zařízení: Záškoláctví, experimentování s návykovými látkami, lhaní. **Rodinné prostředí a vazby:** Dívka žije ve společné domácnosti s matkou a mladším bratrem. Mají společně velmi silnou citovou vazbu. Dívka se potýká s nejistotou, která způsobuje potíže ve škole. Má nízkou frustrační toleranci a pocity nejistoty řeší verbálními útoky na spolužáky. Toto chování vyústilo v záškoláctví. Dívka jezdí domů na víkendy. **Matka:** dlouhodobě nezaměstnaná o dívku jeví zájem a má s ním silný citový vztah. **Otec:** o dívku nejeví zájem. Dívka je silně citově vázaná na rodinu, především na matku. Cítí vůči ní ochranné pocity. Touží se vrátit domů.

6 Analýza získaných dat

DVO 1 jaké jsou důvody (subjektivní i objektivní), které vedou dítě k útěku?

Pro interpretaci dílčí výzkumné otázky **DVO 1** se staly podkladem tazatelské otázky **TO 1** (Z jakého důvodu utíkáš?), **TO 2** (Kdy začneš myslet na to, že utečeš?) a **TO 3** (Jak často myslíš na útěk?).

U otázky **TO 1** se informanti shodují, že podstatou útěku je aktuální pocit nepohody, který prožívají. Děti podle svých vyjádření utíkají především z osobních důvodů. Podle nich útěk sice souvisí s aktuálním děním v dětském domově se školou, ale vzniklý konflikt nebo nedorozumění, po kterém útěk následuje, je jen zástupným důvodem. Z popsaného vyplývá, že nejvýznamnějším činitelem, který má na útěk vliv je aktuální rozpoložení dítěte a to jakým způsobem dítě na útěk nahlíží. Na otázku **TO1** odpověděl **I 1**: „*Já prostě utíkám jen, aby se něco dělo. Nemůžu bejt pořád hodnej, to je nuda. Někdy si prostě řeknu, že uteču. Někdy mě třeba vytočí učitel, tak to je pak jasný, že půjdu, ale někdy prostě jen tak. Nechce se mi třeba dělat pracovku (pracovní činnost v areálu). Tak prostě zdrhnu, zakouřím si a zase se vrátím.*“ Podobné pocity popisuje také **I 2.**, která uvedla: „*Já si chci hlavně zakouřit, to je tady debilní, že se nemůže kouřit. Cejtím, že se mi chce kouřit, z toho jsem nervózní a tak se nechám vždycky vytočit.*“ Někdy ji vytácejí ostatní děti jindy pedagogové. Také **I 3.** popsala, že samotní pedagogové nebo ústav neměli na její rozhodnutí zásadní vliv. Uvedla: „*Já jsem utíkala, protože jsem tady prostě nechtěla bejt, utekla jsem hned první den a pak asi za tejdén. Bylo jedno, co mi kdo vykládá, já prostě chtěla pryč.*“

Otázka **TO 2** byla zajímavá především v tom, že myšlenka na útěk byla společná všem informantům, tedy ne pouze těm, kteří utíkají, nebo v minulosti utekli. Ukázalo se, že přemýšlení o útěku nebo pohrávání si s myšlenkou na útěk je poměrně časté a to i u dětí, které neutíkají. **I 5** uvedl „*No to je těžký, tady má člověk někdy pocit, že to už nevydrží. Ne že by se jako dělo něco zvláštního, ale prostě jsme tady zavřený všichni pohromadě a docela často mě napadne, že bych chtěl utýct. Spousta lidí se tu chová jako magoři. Chtěl bych domů. Ale pak mě to zase přejde.*“ Z jiného úhlu pohledu vidí odpověď **I 4**, který odpověděl: „*Ted' už je to lepší, nemyslím na útěk tak často jako dřív. Většinou mě to napadne večer, když mám chuť na cigaretu. Utekl bych jen na chvíli a zase bych se vrátil.*“

Odpovědi na otázku **TO 3** pomohly vyjasnit, jak často dítě napadne myšlenka na útěk. To jak často dítě myslí na útěk, je nejvíce spjato právě s vnějšími vlivy a děním kolem dítěte. Nejde však o situace, které nastávají pouze v zařízení, ale také v rodině. **I 6** situaci popisuje takto: „*U nás doma je to teď složitější, mamka má starosti s bydlením a nějak jí bolí ruka a mně se to pořád honí v hlavě, takže na ní musím myslet a jak na ní myslím, tak bych chtěla být u ní. Pak stačí, aby se do mě někdo začal navážet, a to mě pak napadne, že bych utekla. Třeba to i řeknu nahlas, ale je to vždycky jen chvilka.*“ Pokud dítě utíká a je to pro něj běžný způsob uvažování, pak myslí na útěk velice často jako **I 2**: „*Já jsem taková nervní a většinou to přijde z ničeho nic i několikrát za den, někdy jsem v klidu a najednou se nudím a tak bych utekla, prostě abych byla venku. Ale to je miň často. Horší je, když mám stresy, to jsem nervní třeba hned od rána a třeba mě vytočí vychovatel nebo učitel a to se pak úplně klepu, to bych utekla hned. To na to myslím snad tisíckrát. No tisíckrát asi ne, ale prostě několikrát za den.*“

DVO 2 Co dítěti pomáhá, aby neuteklo a zůstalo v zařízení?

Analýza otázky **DVO 2** se odvíjela od odpovědí na tazatelské otázky **TO 4** (Stane se někdy, že myslíš na útěk, ale neutečeš?) a **TO 5** (Co ti pomáhá zůstat v DDŠ a neutéct?) Z předchozích odpovědí vyplynulo, že děti často myslí na útěk, častěji se však rozhodnou zůstat v zařízení a neutéct. Z uvedeného důvodu tedy ve většině případů nebyla otázka **TO 4** položena přímo a odpověď na ni byla při kódování převzata z obsáhlejší odpovědi na otázku **TO 3**.

Otázka **TO 5** pak byla jednou ze zásadních otázek celého výzkumu. Většina informantů se u otázky zastavila a přemýšlela o odpovědi déle, než u otázek předchozích. U této otázky se ukazuje, že rodina má na úteky podstatný vliv, jak potvrzuje odpověď informantů **I 5** a **6**. Pro ilustraci uvádím odpovědi všech informantů. **I 1** uvedl: „*Asi mi pomáhá, že začne nějaká jiná aktivita a já začnu myslet na něco jinýho, mám rád fotbal a vůbec sport, takže to pak zapomenou na všechno.*“ **I 2** se domnívá, že jí nejvíce pomáhá, když myslí na kamarády tady v DDŠ, záleží jí na nich. A nejvíc jí pomáhá, když se sama prostě rozhodne, že na úteky kašle. Problém je, když si řekne, že jí na ničem nezáleží, to pak uteče kdykoliv. **I 3** uvedla: „*Nejvíc mi pomohlo, že jsem dostala rozum a došlo mi, že tady je to v pohodě. Když dodržuju pravidla, tak mám vycházky a utýct, by byla blbost.*“ **I 4** popsal: „*Většinou stačí, že si řeknu, že na to kašlu. Myslím tím, že se jako ovládnou nebo jak se to říká. Ale když už je to natvrdo a já chci fakt hodně utýct, tak mi pomáhá*

myslet na mámu. Někdy poprosím, abych jí mohl zavolat, stačí mi si s ní chvíli pokecat a přejde mě to.“ I 5 zmiňuje: „Útěk je podle mě pro labily, pro lidi co se neumí ovládat. Jasně, že mě někdy napadne, že vypadnu, ale kam bych jako šel, takže mě takový nápad zase rychle přejde.“ I 6 pak uvádí: „Stačí mi vzpomenout si na mámu. Já bych jí to nemohla udělat. Víte, jakou by měla starost. No to prostě ne.“

DVO 3 Kam dítě na útěku míří, má nějaký cíl?

Dílčí výzkumná otázka **DVO 3** čerpala z odpovědí na tazatelské otázky **TO 6** (Kam utíkáš? Máš nějaký cíl - místo, člověka, věc...?), **TO 7** (Chtěl/a bys utéct na nějaké konkrétní místo, ale nejde to?) a **TO 8** (Je nějaké místo, kde bys chtěl/a právě teď být?).

Odpovědi na otázku zda má útěk cíl, se liší podle toho, zda má dítě rodinné zázemí a zda rodiče spolupracují s dětským domovem se školou nebo jsou naopak ochotni dítě skrývat.

I 1 popsal, jak se cíl jeho útěků měnil. *„Ze začátku jsem utíkal domů, naši mě prostě nechali doma bydlet a já byl rád. Jenže pak se na to přišlo. Nakonec mě vždycky chytili a táta s mámou teď mají podmínku. Takže to už nedělám, nechtěl bych, aby kvůli mně šli do vězení. Teď utíkám jen na chvíli, zakouřím si, nebo když nás uteče víc, tak jsem s kámošema. Ale v noci se pak většinou vrátím zpátky.“ I 6 si myslí, že ti co utíkají: „spíš prostě nechtějí být v děcáku“*

Podstatou otázky **TO 7** bylo pouze ujištění, že si děti s fantazií o útěku pohrávají. Většina informantů potvrdila, že si dovede představit útěk na konkrétní místo, kam ale není možné utéct.

Otázka **TO 8** byla položena jako otázka fantazijní, aby si dítě bez limitů představilo dokonalé místo, kde by chtělo být. Záměrně v otázce nezaznělo, zda by se dítě na dokonalé místo dostalo v rámci útěku. Odpovědi potvrdily domněnku, že přímo útěkem se bude zabývat dítě, pro které je útěk běžným chováním. Naopak děti, které už neutíkají nebo nikdy neutekly, se ve fantazii od útěku posunuly k dokonalému místu, na kterém by chtěly být, aniž by tam musely utéct. Jde tedy o představu, čeho by chtěly dosáhnout, kam by se chtěly dostat po ukončení ústavní péče. **I 2** odpověděla takto: *„Chtěla bych utéct za ségrou, vzít si jí od té pěstounky a prostě zmizet. Kam to nevím, nemám to promyšlené. Někde bych se s ní schovala a hlavně bych byla s ní. Vím, že je to blbost, ale mně se po ní stejská.“ I 3 měla potíže se do fantazie ponořit: „Stojím nohama na zemi, neumím si představit, kam bych utekla. Teď mám trvalé bydliště na obecním úřadě, k pěstounce nemůžu a k tátovi už vůbec ne, tam jsem chvíli a leze mi na nervy. Já bych chtěla mít*

*vlastní byt a v něm bydlet. Strašně se bojím, že to nedám, ale moc bych to chtěla. Udělám všechno pro to, abych dodělala školu tady a až to půjde, seženu si byt“ S realitou si pohrál také **I 6**, který popsal, že by si přál být doma, ale jak už řekl dřív, ví, že to nemá cenu. „To by tam nesměl být ten mámy ..., nemám ho rád. K mámě se chová hnusně a já s tím nic nemůžu dělat. Takže bych spíš chtěl mít něco pro sebe. Nějak to tu zvládnout, vyučit se, mít práci a starat se o sebe sám. Strašně bych chtěl mít někoho, s kým si budu rozumět.“*

DVO 4 Co by dítěti z jeho pohledu pomohlo, aby neuteklo?

Dílčí výzkumná otázka **DVO 4** se zaměřuje na dítě jako na specialistu, který nejlépe zná své potíže a potřeby. Dílčí výzkumná otázka byla podpořena tazatelskou otázkou **TO 9** (Co bys mohl/a udělat, nebo co děláš, abys nemusel/a utíkat?) a **TO 10** (Co by mohlo udělat DDŠ, nebo dělá, abys nemusel/a utíkat?).

U otázky **TO 9** uvedli shodně **I 1** a **2**, že by stačilo, aby si řekli, že neutečou. Ostatní informanti nyní již neutíkají a vyjádřili se především v tom smyslu, že na sobě zapracovali nebo na sobě stále pracují. Snaží se respektovat pravidla.

V odpovědích na **TO 10** se zabývali především úpravou nastavených pravidel v zařízení. Bohužel většina požadovaných úprav byla spíše nereálná (především z důvodu omezení zákonem) a většinou se jednalo o větší potřebu svobody. **I 1** popsal svoje požadavky: „líbilo by se mi, kdybych tady mohl kouřit, kdy se mi chce, nebo aspoň častěji než jenom na vycházce. Vycházky jsou jen hodinu a to je málo. To je další věc co bych chtěl, víc vycházek.“ Nutno dodat, že děti, které utíkají, zahrnuly do svých požadavků větší množství vycházek, které ale mohou získat při dlouhodobém bezproblémovém chování. Takové dítě pak vstoupí do takzvaného „pásma důvěry“, kdy může čerpat vycházku na téměř celé odpoledne. **I 6**, který toto „pásma důvěry“ využívá, již vidí situaci realističtěji: „protože neutíkám, tak nevím co by mi pomohlo neutíkat (smích). Ale беру to tak, že mi to tady vlastně vyhovuje. Pravidla jsou v pohodě, nemám problém je dodržovat. Někdy se chytanu nějakýho kámoše a pak chvíli blbnu a pravidla nedodržuju, to mě pak taky štve, že mám vycházku jen hodku. Jasně, že by bylo lepší tady nebýt, ale v podstatě žádnou změnu nechci“ Informanti, kteří mají rodiče, se pak shodli na tom, že nejlepší prevencí útěku by bylo, kdyby jim byla ukončena ústavní výchova a oni se mohli vrátit zpět domů.

DVO 5 - Jakou roli hraje při útěcích rodina a rodinné prostředí?

Poslední výzkumná otázka **DVO 5** byla do výzkumu zařazena až na základě předvýzkumu, který ukázal, že rodina je významným faktorem, na který je nutné se zaměřit. Byly proto připraveny tři tazatelské otázky. **TO 11** (Máš někoho blízkého, na koho myslíš, než utečeš?) **TO 12** (Myslíš, že je utíkání nebezpečné, a že se o tebe někdo může bát?)

Na první otázku odpovídali informanti v závislosti na tom, zda mají rodinu nebo nemají. Na otázku **TO 11** uvedla, že myslí na holky ze skupiny, protože jsou jediné, které jí rozumí. Často je taky osloví, jestli utečou s ní nebo se ona naopak nechá zlákat k útěku jimi. Děti, které mají rodiče, shodně uvedli, že před útekem nebo při něm myslí na rodiče, hlavně na matku. Rozdíl spočíval v tom, že **I 4 – 6** dokázala myšlenka na matku od útěku odradit a **I 1** si sice na rodiče vzpomněl, ale tato myšlenka nemá na to, zda uteče nebo ne, žádný vliv, což může souviset se skutečností, že chlapce rodiče při předchozích útěcích podporovali a skrývali ho.

U otázky týkající se nebezpečí samotného útěku se projevila naivita. Například **I 2** se u **TO 10** zamyslela a uvedla: „*Nemyslím si, že se mi na útěku může něco stát, co by se mi jako stalo, kdyby mě chtěl někdo znásilnit, tak bych ho kopl mezi nohy. A kdyby se mi něco stalo, tak by ode mě byl aspoň pokoj. Myslím, že moje vychovatelka se o mě bojí, je jediná, která mi rozumí a myslí na mě, a já na ní taky myslím.*“

7 Shrnutí a interpretace analyzovaných dat

Na základě provedené analýzy byly určeny faktory, které se podílejí na útěcích. Po zpracování dílčí výzkumné otázky **DVO 1 (Jaké jsou důvody (subjektivní i objektivní), které vedou dítě k útěku?)** můžeme říci, že útek je ovlivňován především samotným dítětem, jeho psychickým stavem a schopností zvládat situaci, ve které se nachází. Děti se sníženou frustrační tolerancí mají větší potíže zvládat i situace běžného denního života a stačí tak jen malý konflikt nebo nepohoda, aby začaly o útěku přemýšlet. Případně je ovlivní touha po návykové látce, nejčastěji cigaretě. Uvažování o útěku je pak vlastní všem dětem, které se zúčastnily výzkumu, tedy ne jen dětem, které skutečně utíkají, ale také dětem, které nikdy neutekly. Dá se tedy říci, že fenomén útěků je v zařízení všudypřítomný a důvod proč některé děti neutíkají, je nutné hledat v jejich postoji k útěku. Pokud budeme hovořit o vlivu vnějšího prostředí na úteky dětí, pak je tento vliv nejvíce patrný v tom, jak často dítě na útek myslí. Nejde však o situace, které nastávají pouze v zařízení, ale také v rodině dítěte. U dětí, které o útěku standardně nepřemýšlejí jako o řešení svých potíží, ale spíše si s myšlenkou na možnost utéct jen pohrávají, je právě vliv rodiny velmi významný. Můžeme vyvodit, že pokud je den klidný a kolem dítěte nedochází ke stresovým nebo jinak vypjatým situacím tento typ dítěte na útek téměř nemyslí, nebo například jen večer, kdy si vzpomene na domov a rodinu. Naopak v okamžiku, kdy je v okolí více konfliktů nebo se dítě samo dostane do nepříjemné situace, myšlenka na útek se objeví častěji.

Dílčí výzkumná otázka **DVO 2 (Co dítěti pomáhá, aby neuteklo a zůstalo v zařízení?)** poskytla možnost, nahlédnout na úteky z pohledu odolávání touze. Na základě získaných dat můžeme říci, že hlavním rozdílem, který rozhoduje o tom, proč se dítě rozhodne zůstat v zařízení, nebo se naopak rozhodne pro útek, je jeho osobnostní nastavení. Méně stabilní dítě nemá vypracované mechanismy, které by mu pomohly zvládat pocit tenze a touhy po útěku. Spíše spoléhá na ostatní nebo dění kolem, které ho může v danou chvíli oslovit více než útek. Zásadním faktorem pak je, vlastní rozhodnutí dítěte, jestli má vůli s touhou bojovat, nebo rezignuje a útek přijme jako dobré řešení. Naopak děti, které téměř neutíkají, mají vypracovaný vnitřní systém, který je ochraňuje před impulzivitou jednání. Spoléhají na vlastní rozhodovací schopnosti a jsou rády, že dokáží touze odolat. Pokud nepomůže sebeovládání využijí svůj blízký vztah především s matkou, nechtějí jí způsobit starosti nebo potíže. Je pro ně tak snadnější útěku odolat.

DVO 3 (Kam dítě na útěku míří, má nějaký cíl?) se zaměřila na zjištění, zda má útěk nějaký konkrétní cíl nebo jde pouze o touhu po útěku kamkoliv. Ukázalo se, že většina úteků je zaměřena hlavně na to, opustit zařízení, mít svobodu, volnost. Zároveň se projevil fakt, že rodina, která spolupracuje s DDS, by dítěti neposkytla azyl a dítě v takovém případě o útěku domů neuvažuje. Naopak rodiče, kteří dítě na útěku skrývají, a nespolupracují tak s DDS, zvyšují riziko dalšího útěku. Častým typem útěk je pak v tomto případě takzvaný „nenávrat z dovolenky“. Součástí této výzkumné otázky byla také tazatelská otázka fantazijní. Která dětem umožnila představit si dokonalé místo, kde by chtělo být. Záměrně v otázce nezaznělo, jakým způsobem by se dítě na dokonalé místo dostalo. Jejím cílem bylo potvrdit nebo vyvrátit předpoklad, že přímo útekem na dokonalé místo se bude zabývat dítě, pro které je útěk běžným chováním. Tento předpoklad se podařilo potvrdit. Děti, které už neutíkají nebo nikdy neutekly, se ve fantazii od útěku posunuly k dokonalému místu, na kterém by chtěly být, aniž by tam musely utéct.

Od otázky **DVO 4 (Co by dítěti z jeho pohledu pomohlo, aby neuteklo?)** byly očekávány konkrétní stížnosti na režim v zařízení, pracovníky zařízení, případně návrhy konkrétních změn. Ukázalo se však, že děti, které neutíkají, dokáží bez potíží respektovat nastavená pravidla a v některých případech oceňují jasně definovaná pravidla. Děti, které utíkají, pak mají většinou nerealizovatelné požadavky na úpravu systému v zařízení. Měly by zájem o volný režim s větším množstvím vycházek a jedním z hlavních požadavků je možnost kouřit častěji než pouze na vycházce. Důležité je upozornit, že v zařízení existuje takzvané „pásmo důvěry“, které volnější režim nabízí a některé děti v zařízení ho využívají dlouhodobě.

U otázky **DVO 5 (Jakou roli hraje při útěcích rodina a rodinné prostředí?)** týkající se nebezpečí samotného útěku se projevila naivita a zkreslené představy o světě venku. Chlapci se většinou cítili dostatečně silní, aby se jim nic nemohlo stát a dívky měly pocit, že se ubrání jakémukoliv nebezpečí. Případně se dokáží nebezpečí vyhnout. Významným faktorem, který ovlivňuje touhu po útěku a útěk, se ukázal být vliv rodiny. Stabilní rodinné zázemí nebo alespoň silná citová vazba může dítěti poskytnout duševní stabilitu, která je pro zvládnutí touhy utéct nutná. Naopak rodinné prostředí, které útěk podporuje, případně naprosto chybějící citová vazba, jsou zásadním vlivem, který působí nestabilitu a náchylnost k častějším útěkům ze zařízení.

Ze získaných odpovědí můžeme vyvodit, že minimálně v případě oslovených šesti dětí nebyl nalezen společný faktor působící přímo v zařízení (mimo touhy po cigaretě), který by měl zásadní vliv na útěk. Jedná se tedy o několik, osobnostním nastavením dětí podmíněných vlivů, které k útekům vedou. Rodina a vztah s rodiči se pak zdá být klíčovým faktorem, který útěk ze zařízení ovlivňuje. Můžeme proto předpokládat, že posilováním rodičovských dovedností, zlepšováním rodinných vztahů a podporou rodiny je možné útky ovlivnit.

Cílem práce bylo zmapovat a navrhnout možné postupy, které mohou působit jako prevence úteků z dětského domova. Můžeme říci, že se tento cíl podařilo naplnit. Bylo zjištěno, že nejdůležitějším faktorem, který má na útěk vliv je stabilita či nestabilita rodinného prostředí. Naším úkolem v rámci sociální práce tedy je, zaměřit se na posilování rodiny. Pokusit se propojit jednotlivé složky systému, aby se staly především podpůrným mechanismem, který může zlepšit situaci rodiny, ovlivnit a zlepšit rodičovské kompetence a dovednosti a v konečném důsledku tak zajistit dítěti klid pro zvládnutí nelehké situace, ve které se ocitlo.

Závěr

Tato práce byla věnována útěku z pohledu vývoje osobnosti, dívala se na útěk jako na způsob řešení krizových situací a popsala také skutečné útky z konkrétního zařízení ústavní výchovy. Hlavním cílem práce bylo najít a popsat způsoby, které mohou působit jako prevence útěků z ústavního zařízení nebo snížit jejich počet. Domnívám se, že tohoto cíle bylo dosaženo.

Z provedeného výzkumného šetření vyplynulo, že útěk samotný mohou ovlivnit různé faktory působící přímo v zařízení, ale většina z nich nemá klíčový vliv a nedá se proto snadno definovat postup vedoucí přímo ke snížení útěků. Zásadní informací, kterou se v rámci rozhovorů s dětmi podařilo odhalit, je však skutečnost, že velice významným faktorem je pro zkoumanou skupinu dětí jejich rodinné prostředí a především rodinné vztahy. Domnívám se, že tento výsledek je dobrou zprávou pro sociální pracovníky a sociální práci, která v tuto chvíli zastává v prostředí ústavní výchovy spíše administrativní roli. Pokud je rodina klíčovým faktorem, který ovlivňuje dítěte, pak je v zařízení ústavní výchovy sociální pracovník klíčovou osobou pro roli prostředníka mezi dítětem a jeho rodinou.

Cílem ústavního zařízení je poskytnout dítěti odborné vedení a pracovat s ním takovým způsobem, aby bylo možné ho vrátit do jeho přirozeného prostředí. Tento návrat je vždy podmíněn stavem rodinného prostředí. Ne vždy však rodina sama pracuje na zlepšení své situace a ne vždy je její snahou získat dítě zpět do své péče. Cílem celého procesu by tak mělo být zlepšování kompetencí dítěte a zároveň posilování kompetencí rodiny. Jestliže soud nařízením ústavní výchovy požaduje po dítěti změnu jeho postojů a chování, bylo by přirozené, aby takovou povinnost ukládal také rodičům nebo osobám, které o dítě pečují a jsou zodpovědné za jeho výchovu. Mohu říci, že ze 47 dětí aktuálně umístěných v Dětském domově se školou Chrudim, nařídil soud v rámci svého rozhodnutí pouze jedněm rodičům povinnost absolvovat rodinnou terapii, která by vedla ke zlepšení vzájemných vztahů. Cíl změnit rozhodování soudů a tím nastavení celého systému ústavní péče však výrazně přesahuje možnosti této bakalářské práce. Ráda bych se proto v závěru této práce zaměřila na načrtnutí obrysů konkrétního postupu, který v daném okamžiku sice přesahuje rámec kompetencí sociálních pracovníků ústavního zařízení, ale jeví se jako možná alternativa nerealizovatelné změny systému.

Sociální pracovník ústavního zařízení by se mohl stát zákazníkem sociální služby, jehož zakázkou by bylo zlepšení rodinného prostředí. Po nástupu dítěte do zařízení a zmapování rodinné situace, by došlo k vytipování vhodné sociální služby v místě bydliště rodičů a následnému definování konkrétní zakázky. Obsah zakázky by byl předjednan s dítětem i rodiči v rámci případové konference. Případové konference jsou již nyní běžnou součástí práce v Dětském domově se školou Chrudim. V malém rozsahu bakalářské práce již nebyl prostor pro přesnější a podrobnější rozpracování projektu, který by umožnil nastíněný postup vyzkoušet v praxi. Bylo by však možné výsledky této práce využít a naznačený směr rozvinou například v diplomové práci.

Seznam použité literatury

- BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
- BERG, Insoo Kim. *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0500-5.
- ERIKSON, Erik H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-380-8.
- FEANSTA: *Frequently Asked Questions* [online]. 2015, 1.5.2015 [cit. 2015-12-02]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/spip.php?page=sommaire>
- HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. Praha: J. Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5.
- KAŇÁK, Honza. Interview. In: *Diagnóza F* [rozhlasový pořad]. Radio Wave, 9. 5. 2013 6:27. Dostupné také z http://www.rozhlas.cz/radiowave/diagnozaf/_zprava/diagnoza-f-nekdy-je-utek-z-domova-resenim--1210669
- KAUFMAN, Joan a Edward ZIGLER. Do abused children become abusive parents? *American Journal of Orthopsychiatry*. 1987, 1987(57), 186-192. ISSN 1939-0025.
- KUCHAROVÁ, Věra & kol. (2011). Zhodnocení a optimalizace řízení systému sociálně-právní ochrany (ohrožených) dětí a rodin ve vybraných regionech. Praha: VÚPSV.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- Manuál k měření ukazatelů týkajících se dětí ve formální péči. *MPSV* [online]. New York: Better Care Network Secretariat (Sekretariát Sítě kvalitnější péče) UNICEF Child Protection Section (Úsek ochrany dětí UNICEF), 2009 [cit. 2017-02-09]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10246/Manual_UNICEF.pdf
- MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. Pyramida (Panorama).
- MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

- MULHEIR, G.; BROWNE, K. & kol. (2007). Deinstitutionalizace a transformace služeb pro děti. Manuál pro dobrou praxi. University of Birmingham.
- OLIVER, JE. Intergenerational transmission of child abuse: rates, research, and clinical implications. *American Journal of Psychiatry*. 1993, 1993(9), 1315 - 1324. ISSN 0002-953X.
- Pátrání po osobách. *Policie České republiky* [online]. 2017: Policie ČR, 2017 [cit. 2017-02-26]. Dostupné z: <http://aplikace.policie.cz/patrani-osoby/DiteVOhrozeni.aspx>
- SKORUNKOVÁ, Radka. *Úvod do vývojové psychologie*. Vyd. 4. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-115-0.
- STANDARDY PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI A JEJICH RODINY. *Veřejný ochránce práv OMBUDSMAN* [online]. Kancelář veřejného ochránce práv, 2013 [cit. 2017-01-28]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/ZARIZENI/Ustavni_vychova/Standardy_pece_o_ohrozene_deti_WEB.pdf
- ŠTĚCH, Ondřej. *Výzkumné metody v sociální práci: Kurz*. Hradec Králové, 2016.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-69-9.
- Úmluva o právech dítěte. *Informační centrum OSN v Praze* [online]. New York: New York, 1989 [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>
- Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. (2014). Mezinárodní klasifikace nemocí: Poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a dospívání (F90 - F98). [online]. [cit. 28. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F90-F98.html>
- VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2., dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, c2007. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2218-4.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. V Praze: Karolinum, 1997. ISBN 80-718-4488-8.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

- VANŽURA, Viktor. Nechci tady být – pohled na útěky ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. In Děti a dospívající na útěku. Sborník z konference. Brože, J.; Svobodová, M. et al. Praha: Sdružení Linky Bezpečí, 2006. s.72.
- VÍTKOVÁ, Marie a Jarmila PIPEKOVÁ, ed. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. 2. rozš. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-010-7.
- *Výroční zpráva o činnosti zařízení: Školní rok 2015 - 2016* [online]. Chrudim: DDŠ Chrudim, 2016 [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: http://www.dds-chrudim.cz/wp-content/uploads/2011/05/vyrocní-zpráva-dds-chrudim-15_16-1.pdf
- ZELEIOVÁ, Jaroslava. *Muzikoterapie: východiska, koncepty, principy a praxe*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-237-9.
- *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. In: Ostrava: Sagit, a.s., 2002, ročník 2002, číslo 109.

Seznam tabulek

Tabulka 1. – Transformační tabulka – strana 35

Tabulka 2. – Statistika úteků – strana 37

Tabulka 3. – Přehled informantů – strana 38

Seznam příloh

Příloha 1. – Oznámení o útěku vytvořené v evidenčním elektronickém systému Evix Dětského domova se školou Chrudim – strana 54

Příloha 1.

Dětský domov se školou, středisko výchovné péče a základní škola Chrudim
 Čáslavská 624, 537 01 Chrudim IV.

Odd. PČR: Policie České republiky, Krajské ředitelství policie Pardubického kraje, územní odbor Pardubice,
 Na Spravedlnosti 2516, 530 47 Pardubice

Datum útěku: 15.01.2017
 Čas útěku: 17:40 hod.
 Oznámen PČR: 15.01.2017 v 18:05 hod.

OZNÁMENÍ O ÚTĚKU

Osobní data útěkáře: DÍTĚ MŮŽE BÝT NA ÚTĚKU OHROŽENO NA ZDRAVÍ A ŽIVOTĚ!

Jméno a příjmení: [REDACTED]

Datum a místo narození: [REDACTED] Rod. číslo: [REDACTED]

Rodiče a jejich bydliště:

MATKA:	trvalé bydliště matky:	OTEC:	trvalé bydliště otce:
Nadězda Ludvíková	T. G. Masaryka 5/35, 565 02 Svitavy	Pavel Rakaš	Vrchlického 726/36, 568 02 Svitavy
	mobilitní telefon matky:		mobilitní telefon otce:
přechodné bydliště matky:		přechodné bydliště otce:	

Adresy příbuzných a jiných osob (2), kde by mohli (a) být:

1. . . . . mobil:

2. . . . . mobil:

Poslední bydliště dítěte před DD Polička, A Lidmilové 505, Polička
 umístěním v zařízení:

Popis osoby útěkáře: Výška: 160,0 cm   Zdánilivé stáří: 14 (roky)   Váha: 0,0 Kg

Postava: štíhlá

Ruce: Oči:

Nohy: Nos:

Vlasy: černé, dlouhé Uši:

Obličej: oválný Zubry:

Ústa: Vousy:

Obočí: Brada:

Znalost cizích řečí: romsky

Popis oblečení: tmavé legíny, tmavá mikina, tenisky

Zvláštní znamení: pořezané pravé předoktí

Zdravotní stav:

Důležité změny:

Prostředky a věci, které má u sebe (jídlo, peníze, zbraně apod.):

Údaje k útěku: Počet všech minulých útěků: 21

Útěk zjištěn dne: 15.01.2017 v 17:40 hod.

Důvod, dopl.: vyskočila oknem v přízemí

Místo útěku: Chrudim, Čáslavská

Spol. na útěku: Dřívová, Bartošová, Izáková

Směr útěku:

Soudní rozhodnutí:

Usnesení o předběžném opatření:

Okresní soud Svitavy

Ze dne: 26.08.2016 Č. j.: OP 169/2003-328

Den nabytí právní moci: 16.09.2016

Členky podpis oznamovatele, v.j.
 Černá Stanislava, nar. . . .

Obrázek č. 1